

KEMAL PAŞAZÂDE SAİD BEY VE ‘SEFİR VE ŞEHBENDERLER’ ADLI ESERİ

Ahmet DÖNMEZ *

ABSTRACT

Kemal Paşazâde Said Bey, who lived at the last period of Ottoman Empire, is one of the well-rounded intellectuals who is known for his legal profession and journalist identity. He published many books and articles. One of his works is called *Sefir ve Şehbenderler*. This work, which is not known by scientific environments that much despite being one of the principal books which are written about diplomacy in Ottoman Time, is subjected a detailed review within this article. The book is written in Ottoman language and it is not possible to be reached except for a few libraries. By considering this, the work is given as a whole in the article, as a translation from Arabic letters to Latin ones. The value in scientific literature of this book which is written about ambassadors and consuls has been attempted to be put forward with the reviews made within this article. Apart from this, Kemal Paşazâde Said Bey, who is an Ottoman intellectual not known well today, has been tried to be introduced by giving information about his works and his life.

Key Words

Diplomacy, Ambassador, Embassy, Consul, Kemal Paşazâde Said Bey

KEMAL PAŞAZÂDE SAİD BEY AND HIS WORK ‘SEFİR VE ŞEHBENDERLER’

ÖZET

Kemal Paşazâde Said Bey, Osmanlı'nın son döneminde yaşamış, gazeteci ve hukukçu kimliğiyle öne çıkan aydınlandırdır. Birçok kitap ve makale yayınlamıştır. Onun eserlerinden birisi de Sefir ve Şehbenderler'dir. Osmanlı'da diplomasiyle ilgili yazılmış özgün kitapların ilklerinden olmasına rağmen, ilmi çevrelerde pek de tanınmayan eser, bu çalışma çerçevesinde ayrıntılı olarak incelemeye tâbi tutulmuştur. Kitap Osmanlıcadır ve birkaç kütüphane dışında, kitaba ulaşılması mümkün değildir. Bu durum göz önünde bulundurularak, eser, Arap harflerinden Latin harflerine tam metin çeviri hâlinde makale içinde sunulmuştur. Elçi ve konsoloslara ilgili yazılmış bu kitabın ilmi literatür içindeki değeri, çalışma dâhilinde yapılan kritiklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca günümüzde yeterince bilinmeyen bir Osmanlı aydını olarak Kemal Paşazâde Said Bey, yaşamı ve yapıtlarıyla ilgili bilgiler verilerek tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Diplomasi, Sefir, Sefâret, Şehbender, Kemal Paşazâde Said Bey

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Elemanı. ahmett76@yahoo.com

Giriş

Elçilik kurumu, günümüzde uluslararası ilişkiler sisteminin en önemli unsurları arasında yer alır. Devletlerin dış politikalarının gerçekleştirilmesinin bir aracı olarak diplomasi, o devletin diğer ülkelere atadığı elçiler ve konsoloslar aracılığıyla yürütülür.

Elçilik sisteminin bugünkü şeklini alması, çok uzun bir süreç içinde gerçekleşmiştir. Özellikle XIII. ve XIV. yüzyıllarda İtalyan şehir devletlerinde ortaya çıkan ve hızla Avrupa devletlerinde yaygınlaşan dâimî elçilik sistemi ile birlikte, diplomasi bir ilim/sanat, diplomatlık profesyonel bir meslek niteliği kazanmaya başlamıştır¹. 1815 Viyana Kongresi, bahsedilen bu süreç içinde önemli bir dönüm noktasını teşkil eder. Viyana Kongresi'nde, o güne kadar belli bir disiplin içinde olmayan ve uyumlu bir kurallar sistemi bulunmayan elçilik ve konsolosluklar, büyük Avrupa devletlerinin katılımıyla bir sistem içine oturtulmuştur².)

Osmanlı Devleti'nin bu süreç içindeki rolüne bakıldığında, özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda edilgen konumda bulunduğu görülür. Bu durumun da etkisiyle Batı tipi diplomasi uygulaması Osmanlı'da çok geç benimsenmiştir. Öyle ki ilk dâimî Osmanlı elçisi 1793 yılında gönderilmiş³, Hâriciye Nezâreti 1836'da kurulmuştur. Ancak 1839'da Tanzimat Dönemi'nin başlamasıyla birlikte modernleşme çalışmalarına ağırlık verildikçe, dışişleri sistemi hızla reformize edilerek Osmanlı elçilik ve konsoloslukları Avrupa başkentlerinde giderek yaygınlaşmıştır.

Osmanlı Hâriciye'sinin Batı sistemiyle bu geç entegrasyonuyla bağlantılı olarak, ilmî literatürümüzde dış politika ve diplomasi konularında özgün çalışmaların ortaya çıkışının geciktiği görülmektedir. Tabii ki bu, diplomasi ile ilgili hiç çalışma yapılmadığı anlamına da gelmez. Özellikle Osmanlı elçilerinin elçilikleri esnasındaki deneyimlerini içeren *sefâretnâmeler* dikkate değer şekilde yayın imkânı bulmuştur. Ancak bu durum, sefâretnâmelerin diplomasiyle bağlantısından daha çok, bilgi kaynaklarının sınırlı olduğu bir dönemde Avrupa ve onun yaşam tarzına dair ayrıntılara ilgiyle alakâlıdır. Bunun dışında diplomasi konusunda, ne yazık ki, ya yabancı yazarlardan olduğu gibi çeviriler yapılmış⁴ ya da bu konu, siya-

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Vlademir Potyemkin-S.Bakruşin-A.Efimov, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, (Çev. Atilla Tokatlı), İstanbul 1977, s.177; Ayrıca bkz. Harold Nicolson, *Diplomatie*, Switzerland, A. Francke AG. Verlag Bern, 1947, s.25-26.

² 1818 yılında, Aix-La Chapelle Protokolü ile Viyana Kongresi'nde alınan kararlarda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Mehmet İpşirli, "Elçi", İA, C.XI, TDV Yayınlar, İstanbul 1995, s.14.

³ Osmanlı elçilikleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasî Faaliyetleri 1793-1821*, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988; Ahmet Dönmez, "Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi 1832-1841", *Fahir Armaoğlu Armağanı*, Ed. Ersin Embel, TTK Yayınları, Ankara 2008, s. 174-176. Osmanlı konsolosluklarıyla ilgili bkz. Mahmut Akpınar, *Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2001.

⁴ Hüseyin Ağâh'ın *Sefir ve Şehbenderler Hukuk ve Zeaifi* adlı eseri buna bir örnektir. Elçiler ve konsoloslar hakkında geniş şekilde bilgi verilmesine rağmen, eser Avrupalı bir yazardan çeviridir. Hüseyin Ağâh, *Sefir ve Şehbenderler Hukuk ve Zeaifi*, İstanbul 1312. Diplomasi ile ilgili yayınlanmış diğer bir eser, Salih Münir Paşa'nın *Diplomasi* adlı kitabıdır. Said Bey ve Hüseyin Ağâh'ın eserleriyle ilgili karşılaştırıldığında 1910 yılı gibi geç bir tarihte yayınlanmış olmakla birlikte oldukça geniş kapsamlıdır. Eserin ilk cildi 311 sayfadan oluşur ve ayrıntılı olarak diplomasi konusuna tahsis edilmiştir. İkinci cildindeyse başlı başına konu olarak Almanya'yı almıştır. Anladığımız kadarıyla Münir Paşa, diğer büyük Avrupa devletlerini de ciltler hâlinde eserine ekleyerek geniş bir kaynak kitap oluşturmaya planlamış, fakat gerçekleştirilememiştir. Salih Münir Paşa, *Diplomasi*, Tevsi' Tabâ'it Matbaası, İstanbul, 1328.

setle ilgili eserin ufak bir bölümü içinde sıkışıp kalmıştır. Hatta muhtemelen bu tarihsel alışkanlığın etkisiyle, Osmanlı diplomasi tarihi, elçilikleri ve konsolosluklarıyla ilgili araştırmalar günümüzde bile oldukça yetersiz düzeyde bulunmaktadır⁵.

Bütün bu çizdiğimiz olumsuz tabloya rağmen XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde diplomasi ve onun ilke ve amaçlarıyla ilgili sınırlı da olsa özgün çalışmaların ortaya çıktığı görülür. Bunun ilk örneklerinden biri *Sefir ve Şehbenderler* isimli eserdir. Kelime anlamı olarak *sefir* elçiye, *şehbender* ise konsolosa karşılık gelir. Yani bu eser, elçi ve konsoloslarla daha doğrusu elçi/elçilik ve konsolos/ konsoloslukların tanımı, yapısı, hak ve görevleriyle ilgilidir.

Bu çalışmada esas olarak, *Sefir ve Şehbenderler* adlı eser ve eserin yazarı Kemal Paşazâde Said Bey incelenecektir. Böylece, hem ilim çevrelerinde pek bilinmeyen bir kitabın ve yazarının tanıtılması, hem de kitabın içeriği ve önemiyle ilgili değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır.

Öncelikle Said Bey ve onun yaşamı hakkında bilgi verilmesi, çok da bilinmeyen bu Osmanlı aydınının gündeme getirilmesi açısından yararlı olacaktır.

I. Kemal Paşazâde Said Bey ve ‘Sefir ve Şehbenderler’ Adlı Kitabın Değerlendirmesi

A. Hayatı ve Eserleri

Kemalpaşazâde Said Bey, meşhur gazeteci ve ediptir. Eski Maarif Nâzırı Ali Kemal Paşa’nın oğludur. İyi tahsil görmüş, Fransızca, Almanca, Arapça ve Farsça dillerini öğrenmiştir.

Said Bey, çeşitli alanlarda çalışmalar yapmış, çok sayıda eser ortaya koymuştur. Ancak bunlar içinde özellikle gazeteci kimliğiyle öne çıkmaktadır. Uzun süre *İcmal-i Ahval* başlığı altında *Tarîk* ve *Vakit Gazeteleri’*nde siyasî makaleler ve edebiyata dair çeşitli yazılar kaleme almıştır⁶. Gazeteciliğin yanı sıra uzun süre çeşitli resmî görevlerde bulunmuştur. *Hâriciyye Matbuat Kalemi’*nde kâtip olarak başladığı memurluk vazifesinde zamanla ilerleyerek, *Şura-yı Devlet Bidayet Mahkemesi Başkanlığı*na kadar yükselmiştir. Ayrıca bir süre *Hukuk Mektebi* hocalığı yapmıştır⁷.

Said Bey, fikirlerini söylemekten çekinmeyen bir kişiliğe sahipti. Bu fikirlerini eleştirel bir dille yayınladığı makale ve şiirlerle ifade etmiştir. Bu nedenle dosttan çok düşman kazanmıştır. Onun başarılı bir gazeteci olması ve mesleğinden yüksek gelir elde etmesinin doğurduğu kıskançlık da bu düşmanlıkları arttıran bir etken

Kemal Paşazâde Said Bey

⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, “Kuruluşundan Tanzimat’a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 1, No.1, Sayı 2, Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2003.

⁶ İbrahim Alâettin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1946, s.339; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, C. I-II-III, Ankara, 2000, s. 343.

⁷ Mehmed Zeki Pakalın, *Sicil-i Osmanî Zeyli*, C. XVI, (Yay. Haz. Serdar Sakin), TTK Yayınları, Ankara, 2008, s.39-40.

olmuştur. Halid Ziya Uşaklıgil hatıralarını yazdığı *Kırk Yıl* adlı kitabında bu durumu şöyle dile getirmektedir:

“O zamân Said Bey’in bir makalesi için bir tane sarı altın yazı ücreti alışına bütün Babiâli Caddesi, matbuat âleminde varılması hayal edilebilecek olan mertebelerin en yükseği olmak üzere hayran olarak ve için için hatta ara sıra taşkın taşkın kıskançlık duyarak bakardı. Vakıa Said Bey bu tür yazılar için eşsiz bir münşi (kâtip) idi.”⁸

Özellikle Namık Kemal ve Ahmet Mithad Efendi ve Abdülhak Hamid’le girdiği sert tartışmalar meşhurdur. Bu çekişmeler o kadar ileri gitmiştir ki bir keresinde Muallim Naci ile ilgili girdikleri bir tartışmanın ardından A. Mithad Efendi tarafından yolda darp edilmiş ve bu olay karakola kadar gitmiştir⁹. Bütün bu çekişmeler ve o dönemde II. Abdülhamid’e çeşitli konularda yazdığı jurnaller yüzünden, Said Bey’in düşmanları giderek artmıştır. Sonunda başta Sadrazam olmak üzere önemli devlet adamlarınca aleyhinde verilen bir mazbata nedeniyle, 1899 yılında II. Abdülhamid tarafından Yemen’e sürgün edilmiştir¹⁰. Burada bulunduğu yaklaşık 10 sene zarfında çok büyük sıkıntılar yaşamıştır. Hiç kimseyle görüşmesine izin verilmedi gibi, tüm maddî imkânlarından da mahrum bırakılmıştır. Hatta defalarca talepte bulunmasına rağmen bu 10 sene zarfında bir kere bile banyo yapmasına izin verilmemiştir¹¹.

Bu sürgün hayatı, II. Abdülhamid’in 1908’de tahtan indirilmesiyle sona ermiş ve Said Bey affedilerek İstanbul’a dönmüştür. Bundan sonra onuru iade edilerek *Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Başkanlığı*’na getirilmiştir. Bu görevi bir süre sürdürmüş, yaş haddini doldurması sonucu 1912’de emekli edilmiştir.

Said Bey, 1921 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Kabri Süleymaniye’de, babası Ali Kemal Paşa’nın yanındadır.

Said Bey çok yönlü ve üretken bir kişiydi. Gazete makaleleri dışındaki çalışmaları şunlardır: *Fezâil-i Ahlâkiye*, *Garâib-i Âdat-ı Ahvâm*, *Galatat-ı Tercüme*, *Dâr-ül-Kütüb*, *Teşebbüsât-ı Cürmiye*, *Mehâkim*, *Hukuk-u Düvel*, *Teşhîr-i İzmihlâl*, *Usûl-ü Mes’uliyet-i Vükelâ*, *Vazâif-i Adliye-i Ettıbbâ*, *Usûl-i Maîşet-i İnsan*, *Hukuk-u Siyâsiye-i Osmaniye*. *Hukuk-u Siyâsiye-i Osmaniye* adlı kitabı bir süre *Mektub-i Hukuk*’ta okutulmuştur. Ayrıca tamamlayamadığı *Kamus-u Said* adında Fransızca-Türkçe bir lügati vardır.

Birçok şiiri de mevcut olan Said Bey, öz Türkçe taraftarıydı. Bu durum onun şu dizelerinden açıkça anlaşılmaktadır:

Arapça isteyen Urban’a gitsin,
Acemce isteyen İran’a gitsin
Frengiler Frengistan’a gitsin,

⁸ Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, C. II, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1969, s.151.

⁹ İnal’ın belirttiğine göre, bu mesele mahkemeye gidecekken, birçok kişinin araya girmesi ile Said Bey ve Ahmet Mithad Efendi barıştırılmıştır. İ. Mahmut Kemal İnal, *Bütün Eserleri Son Asır Türk Şairleri*, C.III, Dergah Yayınları, İstanbul, 1988, s. 1621-1622. Ayrıca bkz. Pakalın, age, s.45; Uşaklıgil, age., s.151-152.

¹⁰ Pakalın, age., s.39.

¹¹ Pakalın, age., s.39.

Ki biz Türk'üz, bize Türkî gerektir¹².

B. 'Sefir ve Şehbenderler' Adlı Kitabın Değerlendirmesi

Kemal Paşazâde Said Bey'in *Sefir ve Şehbenderler* adlı eseri, içeriği ve yayınlandığı tarih gözönünde tutulduğunda, diplomasi ile ilgili Osmanlı'da yapılmış özgün çalışmaların ilklerindendir.

Kitap, iki ana bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölüm, elçi ve konsolosların hak ve vazifelerinin açıklamasına ayrılmıştır. Devletlerarası ilişkiler, diplomasi'nin bir siyasî ilim dalı olarak ortaya çıkışı, diplomatlar ve özellikleri, elçi gönderilme nedenleri ve elçilerin sınıflandırılması hakkında genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra dâimî ve geçici elçiler tanımlanmış ve bunların belirleyici özellikleri açıklanmıştır. Böyle bir ayrıma gidilmiş olması dikkat çekicidir. Çünkü bu eserle yakın dönemde yayınlanan Hüseyin Ağâh'ın *Sefir ve Şehbenderler Hukuk ve Vezaifi* adlı çeviri eserinde bile bu şekilde tanımlayıcı bir açıklamaya yapılmamıştır.

Said Bey, dâimî elçiyi geçici elçiden ayıran belirleyici noktayı, elçinin atanma süresiyle ilişkilendirmektedir. Buna göre bir elçinin dâimî elçi olarak kabul edilmesi için *bilâ-müddet* atanması gerekmektedir. Geçici elçi ise nişân, hediye verilmesi ve merâsim tebriki gibi işlerle gönderilir ve devletin işlerine bulunduğu ülkede müdahale edemez. Bu ancak özel yetkiyle ve nadir durumlarda olabilir. Konuyla ilgili diğer çalışmalarda bile, iki elçilik tipi hakkında kesin bir ayrıma gidilecek şekilde ayrıntı verilmediği düşünülürse, bu durum eserin değerini arttırmaktadır. Ayrıca bu bölüm içinde geçici elçiye yapılacak merâsim konusuna değinilmekte ve geçici bir elçiye *fevkalâde büyükelçi* ünvanı taşımadıkça, dâimî elçilere uygulanan merâsimin yapılmayacağı bilgisi verilmektedir. Bunun yanı sıra bir devlet tarafından diğerine gönderilen *gizli memur* ve *komiser* ismi verilen kişiler ise elçilerden ayrılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya gönderdiği elçilerle ilgili yapılan çalışmalarda, elçilerin geçici-dâimî nitelikleri ortaya çıkarılırken bu tip bilgiler büyük önem taşımaktadır.

Yine bu bölüm içinde bir elçinin bulunduğu devlette neler yapması gerektiği konusu, özellikle devletin onur ve şerefini korumak, haklarını korumak noktasına vurgu yapılarak detaylıca açıklanmaktadır. Ayrıca *hâric-ez memleket* olarak isimlendirilen ve elçilerin sahip olduğu hakların bütününe ifade eden kavram izah edilmektedir. Elçilerin dokunulmazlığı, elçilik binasının elçinin bağlı bulunduğu devletin topraklarından sayılması ve müdahale edilememesi, vergi muafiyeti, yargılanmaları konusundaki ayrıntılar bu çerçevede açıklanmaktadır. Bir elçinin itimatnâmesini teslim ederek göreve başlaması, görevini icra etmesi ve gerektiğinde görevinin sona ermesinin hangi şekillerde gerçekleşeceği gösterilmektedir. Buna göre, bir elçi, temsilcisi bulunduğu devletten, kendisine görevinin sona erdiğine dair yazı gelmesi hâlinde, bu durumu bulunduğu devletin Dışişleri Bakanlığı

¹² Gövsa, *age.*, s.339.

ğ'na bildirmelidir. Bu tebliğ, elçilik görevinin resmî olarak nihayete ermesi için yeterlidir. Görevi sona eren bir elçi, bulunduğu ülkeden ayrılmadan önce, diplomasi geleneğinin bir gereği olarak *veda ziyaretini* nde bulunmalıdır. Said Bey'in dikkat çektiği diğer bir husus, her devletin elçi göndermek ve göndermemek konusunda serbest olmasıdır. Bunun yanı sıra da bir devlet, kendisine tayin edilen elçiyi kabul edip etmemekte serbesttir. Elçi olarak tayin edilen kişiyi reddetme ve yerine bir başkasının gönderilmesini istemek bir devletin hakkıdır.

Elçilerle ilgili verilen tüm bu bilgiler, Avrupa'da geçerli olan diplomasi uygulamalarını açıklamaktadır. Bu veriler sayesinde, günümüz araştırmacıları, o dönemde geçerli olan diplomasi uygulamaları hakkında bazı önemli bilgilere ulaşmak ve bunları şu an geçerli olan uygulamalarla karşılaştırma imkânı bulmaktadır. XIX. yüzyıl elçilik sistemi ve elçileriyle ilgili hazırlanan çalışmalarda, doğru değerlendirme yapılması için o günün kural ve koşullarının bilinmesi hayati bir önem taşımaktadır. Bu durum esere, günümüz çalışmaları için bir kaynak niteliği kazandırmaktadır. Ayrıca kitap içinde elçilerin hak ve vazifeleri anlatılırken çeşitli Avrupa gazete ve kitaplarından bu konuda yakın tarihli örnekler verilmesi eserin içeriğini zenginleştirmekte ve kaynak olma niteliğini arttırmaktadır.

Said Bey, elçilerle ilgili aktardığı ayrıntılardan sonra konsoloslar (şehbenderler) hakkında da aynı yöntemi izleyerek; konsolosluğun tanımı, çeşitleri, ortaya çıkışı, yaygınlaşması, hak ve vazifeleri hakkında genel bilgileri vermektedir. Ardından yeniden elçilerin sınıflandırılması konusuna geri dönmekte, *küçük elçi*, *orta elçi*, *büyük elçiler* ve bunların farklarını belirleyen özellikleri, ünvanları açıklamaktadır. Papa'nın elçilerinin statü ve isimleri diğerlerinden ayrılmakta ve bu konuda ayrıntıya girmektedir. Bölümün son kısmında, daha çok devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri, bunların gerçekleşme şekilleri, karakteristik özellikleri hakkında bilgiler yer almaktadır.

Eserin ikinci bölümde, yazarın konu ile ilgili düşünceleri, Avrupa diplomasisi ve diplomatlarından örnekler verilerek açıklanmaktadır. Bölüm, tamamıyla Avrupa ve Osmanlı devlet adamları ve diplomatlarının başından geçen ilginç olayların, biraz da nükteli bir dille ifade edilişinden ibarettir. Ayrıca arada bazı beyitler verilmiştir. Bu durum, eserin içeriğini zenginleştirmektedir.

Bu bölümünde dikkat çeken önemli bir husus, verilen anekdotların eserin yazılış tarihine çok yakın olmalarıdır. Bu yazarın gazeteci kimliğinden ve yabancı dil bilgisinden ileri gelmektedir. Bahis konusu yapılan olayların çoğunun şu anda unutulup gitmiş, o dönemin gazete yaprakları arasında kalmış şeyler olduğu düşünüldüğünde, buralarda verilen bilgilerin kaynak niteliği taşıdığı söylenebilir.

Sefir ve Şehbenderler adlı kitap bir bütün olarak değerlendirildiğinde şunlar söylenebilir ki, içeriğindeki elçi ve konsoloslara dair bilgiler, eserin basım tarihi göz önünde tutulduğunda, yeterli seviyede bulunmaktadır. Bilhassa birinci bölüm; elçiler, konsoloslar ve elçilik sistemi bakımından verilen ayrıntılı bilgiler açısından zengindir. Ancak kitabın giriş kısmında da belirtildiği gibi, konuyla ilgilenenleri

yeterince tatmin edebilecek, okuyucuların aklındaki soruları geniş bir şekilde cevaplayabilecek bir niteliği yoktur. Özellikle Osmanlı diplomasisi, elçi ve konsoloslara hakkında yeterli düzeyde bilgi verilmemiş olması, bizi bu tespiti yapmaya itmektedir. Bu konularda daha fazla ayrıntıya girilmiş olsa, kitabın değeri artar ve kitap günümüz araştırmacıları için çok daha değerli bir kaynak niteliği taşıyabilirdi.

Diğer bir problem Said Bey'in, eserindeki bilgileri hangi kaynaklardan elde ettiğini açıklamamasıdır. Ayrıca Avrupalı diplomatlara dair verdiği anekdotları nerelerden aldığı belirsizdir. Bu durum, kitabın içeriğine belli ölçüde temkinli yaklaşılmasını gerektirmektedir. Ancak Said Bey'in, çok sayıda dil bilen ve çok okuyan birisi olarak, yabancı eserlerden elde ettiği bilgileri yazılarına yansıttığı ortadadır. Ahmet Rasim'in ifadelerine göre, Said Bey o dönemde; siyaset, hukuk, diplomasi gibi konularda yazdıklarıyla öğretici bir vasfa sahipti ve siyasî-diplomatik ıstılahatı kullanışıyla Türk gazeteciliğinde bir siyasî dilin oluşturulmasında büyük bir etki yapmıştı¹³. Bu bilgiler, Said Bey'in siyaset, hukuk ve diplomasi konularına hâkim bir kişi olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki Said Bey bu kitabıyla, diplomasi konusundaki yayın açığını tespit ederek ve diğer araştırmacılara örnek bir yol açarak önemli bir hizmet yapmıştır. Bütün eksikliklerine rağmen *Sefir ve Şehbenderler*, yayınlandığı tarih de göz önüne alındığında, kıymetli bir eserdir. Zaten Said Bey de bahs edilen eksikliklerin farkındadır ki, eserinin takdim kısmında okuyucuları, elçiler ve konsoloslara konusunda bilgilerini kendileriyle paylaşmaya çağırmakta ve bu yazıları yazarlarının imzalarıyla yayınlama sözü vermektedir.

Bu açıdan Said Bey'in kitabını, içerik bakımından nispeten zayıf; fakat yol açıcı ve yayınlandığı tarih itibarıyla özgün bir çalışma olarak değerlendirmek hatalı olmayacaktır.

II. Sefir ve Şehbenderler Adlı Kitabın Metin Çevirisi

A. Kitabın Genel Özellikleri

Said Bey'in *Sefir ve Şehbenderler* isimli kitabı 88 sayfadan oluşmaktadır. Said Bey eserini *risale*¹⁴ olarak tanımlamaktadır. Elimizdeki nüsha birinci basımdır ve *Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi*'nde 311157 kayıt numarasıyla bulunmaktadır. 1890 (Hicri 1307) yılında *Ebuziyya Matbaası*'nda basılmıştır. Eserin dili, zamânına göre sadedir ve akıcı bir üslupla yazılmıştır. Kitap, Arap harfleri ile yazılmıştır ve matbudur¹⁵.

B. Kitabın Metin Çevirisi

¹³ İnal, *age.*, 1626; Pakalın, *age.*, s.40-41.

¹⁴ Bir ilme dair yazılmış küçük kitap.

¹⁵ Said Bey eserinde, parantez içinde çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Bunlar, metin çevirisinde aynen korunarak verilecektir.

SEFİRLER VE ŞEHBENDERLER

İfâde-i İbtidâiye

^[3]Zabt ve kayd eylediğim ba'zı ma'lûmât ve fıkırâtı hâvî olmak üzere sefirler ve şehbenderler hakkında vaktiyle yazmış olduğum bir risâleyi ba'zı malûmât ve fıkırât-ı cedîde ilâvesiyle kâbil-i neşr dereceye getirdiğimden işte neşrediyorum.

Taraf-ı eşref-i hazret-i pâdişâhîden^[4] hemîşe nâ'il olduğum inâyet-i seniyye, hıdemât-ı me'mûriyet hâricinde hâlî bulduğum evkâtı böyle âsâra sarf ile hüsn-i ist'imâl etmekliğimi iktizâ' ettiğinden neşr-i âsâr-ı vezâ'if-i ubûdiyyet ve şükür-güzârından addeylerim.

Zuhûr eden nice hukûk-ı düvel kitâblarımızda sefir ve şehbenderler mebâhisi, mebâhis-i sâ'ire arasına karışıp câlib-i dikkat hâlde gösterilmiştir.

Umûmen memâlik-i mütemeddinede sefâret ve şehbenderhânelerce müttehiz ve mer'î kavâ'id-i mücmelen irâ'e^[5]eden bir eser ne kadar hatâ-âlûd dahi olsa işe yarar zannederim.

Gâyetle muhtasar ve müfid sûrette irâ'e-i kavâ'id eylediğinden, risâlenin zabt-ı kavâ'id-i âsân olacağı gibi kısm-ı sâni ittihâz kılınan fıkırât dahi câlib-i haz ve istifâde şeylerdir.

Fakat gerek kavâ'id ve gerek fıkırât için böyle birkaç risâle tertibine muktezî sermâye mevcûd olup, bimennihî-teâlâ işbû risâle hakkında ber vech-i me'mûlû rağbet-i âmme görüldüğü hâlde bu yolda birkaç risâle daha çıkarılır.

^[6]Kavâ'id ve fıkırât yolunda malûmât irsâl eden zevât bulunur ise gönderecekleri şeyler imzâlarıyla derc edilir.

Gelen elden bu idi eyledim ithâf ve beyân

Görem ehl-i ma'ârif ede setr-i noksân

Saîd.

^[7]Mebhas-ı Evvel

Hukûk ve Vezâ'if

Hey'et-i düveliyye azâsından bulunan hükûmât hâl-i infirâdda kalamayıp gerek menâfi'-i mütekâbillerinin esbâb-ı husûlünü teshîl ve gerek umûr ve mesâlih-i vâkı'alarının hüsn-i cereyânını te'mîn zımnında yekdiğeriyle mu'âmelâta girişip münâsebât peyda etmeye mecbûrdurlar.

Lâzime-i hâl olarak akvâmın yekdiğeriyle mu'âmelât ve münâsebâta girişmek mecbûriyeti esâs-ı kavmiyetin takrîriyle beraber meydana gelmiştir.

Yeni çıkma ta'bîrâtın olmak üzere (diplomasi) ^[8]ta'bîriyle yâd olunan bir ilim mevcûd olup, ilm-i mezbûra (ilm-i münâsebât-i düveliyye) demekliğimiz münâsibtir.

Lâyıkıyla vâkıf-ı mu'âmelât ve münâsebât-ı düveliyye olan erbâb-ı iktidâra vasıf olarak diplomat denildiği gibi, mesâlih-i hâriciyye-i düvel-i temşîte vâsita olan zevâtı sıfat-ı me'mûriyet olarak diplomat derler.

Yeni çıkma olduğunu beyân eylediğim (diploması) ta'bîrinin Avrupa ricâl-i devletince isti'mâli karn-i sâbık evâhîrinde ta'ammüm eylemeye başlamışsa da mevzû'-i lehi olan diploması ilminin vücûdu nev'î beşerin milel ve akvâma münkasem olması zamânı kadar kadîmdir.

Ya'nî milel ve düvelin harb ilân etmek veya sulh veya ittîfâk veya sâ'ir bir şey teklîf eylemek için yekdiğerine sefir veya münâdî irsâl etmeleri en kadîm âdâttandır.

On beşinci asırda Avrupa'da ulûm ve ma'ârifin yeniden intişâra başlaması ve barutun icâdıyla Amerika'nın ^[9]keşfi gibi hâlât-ı fevkalâde zuhûra gelmesi diplomatiğin revâcına bâ'is olmuştur.

Bir diplomat ilm-i hukûk-ı düvele ve Avrupa devletlerinin kavânin-i esasiyesiyle usûl-i idârelerine ve târih-i umûmiye ve birkaç elsiyeye her hâlde vâkıf olmak lâzımdır. Pek lâzım şeylerden biri de diploması ilminde mütemâyiz ve müştehir zevâtın âsâr-i kalemiyeleriyle tercüme-i hâllerini bilmektir.

Teşrifât-ı süferâ usûlünce (büyükelçiler) sınıf-ı evvel (orta elçiler) sınıf-ı sâni (mukîm elçiler) sınıf-ı sâlis (maslahatgüzârlar) sınıf-ı râbi' addolunur.

Sâni veya sâlis derecede bulunan sefirler ile maslahatgüzârların yekdiğerinden farkları olmayıp usûl-i takaddümü tensîk için böyle tertîb-i sunûf edilmiştir.

Cihânda arzû-yı tasaddur ve takaddüm ile da'va-yı teferrüd ve tahakküm-i ahvâl-i tab'îyyeden idiğine binâ'en hükûmetler meyânında dahi o türlü da'vâlar ihdâsına tasaddî edenler ^[10]zuhûr etmiş ve bu yüzden beyne'd-düvel birçok müşkilât tekevvün eylemiştir. Sükalâ ve cühelânın âsârı olan o makûle esbâba mebnî devletler beyninde tecvîz-i nizâ' ve husûmet-i hilâf-ı akl ve hikmet idiği anlaşıldığından, teşrifât-ı düveliyye ba'zı kavâ'idde rabt olunup o yoldaki münâza'âtın mehmâ-emken önü alınmıştır.

Cereyân-ı münâsebâta vâsita olmak üzere lâzım gelen iktidârî hâ'iz ve usûl-i dâ'iresinde i'timâdnâmeyi hâmil olarak bir devlet tarafından diğerk devletin nezdine bilâ müddet-i mu'ayyene irsâl olunan zâta (dâ'imî elçi) ıtlâk edilir.

Çok def'a vukû' bulduğu vecihle bir nişân veya hediye ile veyahud icrâ-yı merâsim-i tebrîk gibi bir me'mûriyetle i'zâm olunan zâta (muvakkat elçi) ta'bîr olunur.

Hükümdârlar tarafından icrâ-yı merâsime me'mûr olan öyle muvakkat elçiler umûr-ı devlete müdâhale edemeyip ^[11]devletleri tarafından kendilerine o yolda bir iktidâr ve me'zûniyet verilmesi pek nâdirdir.

Cânib-i devletten böyle iktidâr ve me'zûniyet verilir ise (icrâ-ı merâsim me'mûriyeti) sıfatı bi't-tabî' sâkit olur.

Çok def'a devletler diğerk devletin nezdine hafî bir me'mûr veya komiser gibi adamlar gönderirler ise de böyle kimseler süferâdan addolunmazlar.

Hükümdârların timsal-i zâtiyeleri büyükelçilerin vekâlet ve me'mûriyetleri sefir oldukları memleketin bizzât hükümdârı nezdinedir.

Husûsât-ı düveliyyeden bir husûsun tesviyesine me'mûr murahhaslar veya icrâ-yı merâsim-i tebrîk ve emsâli mevâdd için ta'yin kılınan muvakkat sefirler veya başka me'mûrlar fevkalâde büyükelçi ünvanına hâ'iz olmadıkça onlar hakkında süferâ-yı dâ'imîyeye mahsûs merâsim icrâ ^[12]olunmak ve (hâric ez memleket) imtiyâzı onlara dahi verilmek iktizâ' eylemez.

Dâ'imî elçilerden ma'dûd olmayan öyle me'mûrin-i düveliyye hakkında ibrâz-ı hürmet ve ri'âyet âdettir.

Hüsni muhafaza-i münâsebât ve mesâfât emeli âmâl-ı düveliyyeden olmak üzere muktezî olmasıyla bu hürmet ve ri'âyet lâzım-ı zarûriyedir.

Hayr-hâhâne nesâyih, bi't-tabî' müstesnâ olmak üzere sefirler, nezdinde bulundukları devletin hukûk-ı istiklâline dokunacak hâl ve kâlden ve umûr-ı dâhiliyyesine müdâhaleden içtinâb etmelidir. Devlet ve kavminin hukûk ve nâmusu ağır bir sûrette hükûmet-i mahalliye tarafından ihlâl edildiğini gören bir sefir, münâsebâtını kat' ile memleketine avdet etmek üzere pasaportunu talep edebilir.

Zât ve zemâna göre süferâca bu yolda bir tedbir-i hatarnâk, devlet-i metbû'alarının ta'lîmâtıyla ittihâz olunmak veyahud mesele fevkalâde veya emri muhâbere müşkil bir ^[13]hâlde bulunduğu takdîrde ihtiyâr edilmek lâzım gelir. Resmen hükümdârın huzûruna çıkıp veda etmek, me'mûriyeti hitâm bulan her sefir için âdet ise de hıdmet-i sefâretin hitâm bulması işbû resm-i vedâ'nın ifâsına muallâk değildir. (hâric ez memleket hakkı) nâmıyla meşhûr olan bir hak, pek çok imtiyâzât ve teminâtın esasıdır.

Devletlerin istiklâli kâ'idesinde her müstakil devlet hudûd-ı mülkiyesi dâhilinde hukûk-ı hâkimiyetini isti'mâl ettiği gibi, emri i'tibârî olarak hâricdeki sefârethânesi dahi kendi mülkü addolunduğundan, oradaki sefiri kendi memleketinde mukîm hükmünde bi'l- istiklâl hareket eder. Zâtınca sefir, her türlü ta'arruzdan âzâde olmaz ve devletin ister lütûf, ister kahrı mütezammin olsun, nezdinde bulunduğu devlete ettirmek istediği teblîgatı bî-pervâ icrâ edemez ise bi-hakkın ifâ-yı vazifeden âciz addolunmak lâzım gelir.

^[14]Rızâ-yı sefir hâsıl olmaksızın me'mûrin-i mahalliyeden hiç birinin bir sefârethâneye duhûlü câ'iz değildir.

Zîrâ süferânın hürriyet-i şahsiyeleriyle emniyet-i zâtiyyelerinin muhafazası maksadı bu sûretle hâsıl olabileceği derkârdır.

Sefirin ma'iiyyet me'mûrlarıyla hademesi vergiden ma'füvv olmak iktizâ' edip gerçi bunların tekâlif-i sâ'ir eden dahi ma'füvv tutulmaları muvâfık-ı ihtirâm ise de ma'füvviyet-i vergiye hasr edilebilir.

Şöyle ki sûret-i mahsûsada bir yolun veya bir köprünün ücret-i mürûriyesi süferâdan dahi alınabilip, süferâ bundan dolayı ıstikâ edemezler.

Devletler bu yolda şeyler için nizamât-ı dâhiliyyeleri ahkâmınca hareket edip fakat beyne'd-düvel bir hürmet-i mahsûsa kabilinden olarak ekseriya öyle ücret ve resimlerin dahi alınması mu'taddır.

[15]Zâtlarına münhasır eşyâyı sefirler mu'âyene ettirmeksizin gümrüklerden geçirebilirler ise de bu vesile ile gümrükler nizâmâtına ri'âyetten kendilerini âzâde tutamazlar.

Rüsûm-ı mevzû'ayı vermeksizin bir tâcire veya başka bir kimseye mu'âveneten gümrükten mâl geçirmek isteyen sefir, imtiyâzını sûisti'mâl etmiş demek olacağından, emeli is'âf olunmasa müşteki olamaz. Zîrâ bir sefirin eşyâsıyla beraber tüccâr mâlî bulunduğu tebeyyün edince gümrük me'mûru eşyâyı mu'âyene ve tüccâr mâlîndan gümrük resmi talep eylemekle sefirin imtiyâzını ihlâl tasaddi etmiş olmaz. Journallerde mütâlâa olunduğuna göre 1889 senesi Ağustosunda Berlin'de mukîm İngiltere sefirinin eşyâsı meyânında bir kuyumcu ya müte'allik mücevherât bulunduğu hafiyen tahkîk olunmağla eşyâ, Dâhiliyye Nezâreti'nin emriyle açılmış ve mücevherâtın gümrük resmi ceza-ı nakdisiyle beraber vâsita-i nakl-i eşyâ olan adamdan tahsil edilip sefir dahi bu sûisti'mâlî icrâyâ cesâret eden [16]hademesini derhal tard ettiğini Almanya Hâriciyye Nezâreti'ne bildirmiştir.

Sefir sandıklarında tüccâr malından ve duhûlî memnû' eşyâdan bir şey olmadığını resmen beyân eyler ise artık bu sözde emniyet olunmak ve eşyânın muayenesinden vazgeçilmek lâzımdır. Şu yoldaki me'fuvviyât bir tâkım isti'mâlâta vesile olduğundan, Almanya'da bu husûsa dâ'ir ba'zı kavâ'id vaz' olunmuş ve kavâ'id-i mezbûrenin tevsî'i mutasavver bulunmuştur.

Sâhib-i akar olan sefir ve sâ'ir me'mûrîn, sefâretin taht-ı temellük ve tasarruflarında bulunan akara müte'allik da'vâlar akarın bulunduğu memleketin mehâkiminde rü'yet olunmak umûr-ı zarûriyedendir.

Zâta ta'alluk eden sâ'ir de'âvi için sefirler ve sefâret me'mûrları hâ'iz-i imtiyâz olup mehâkim-i mahalliye onlara müte'allik da'vâları rü'yet edemedikleri gibi, hatta bunlardan sahib-i akar olanların akarlarına müte'allik [17]da'vâlar hakkında dahi mehâkim-i mahalliyeden sâdır olan i'lâmlar zâtlarına ta'alluk edemeyip yalnız akarları hakkında câri olmak lâzım gelir.

Rızâ-yı sefir istihsâl olunmaksızın bir mücrim, hatta ahâli-i mahalliyeden bile olsa, derûn-ı sefârethâne ahz ve girift olunmak câ'iz değildir.

Zîrâ (hâric ez memleket) imtiyâzı sefirlerin ve sefârethâne me'mûrlarının zâtlarına münhasır olmayıp sefârethânelere dahi şâmindir.

Journallerde kırâ'at olunduğuna göre 1888 senesi evâhinde Paris'teki Avusturya sefârethânesinin bahçesine firâr eden ve cebren hetk-i ırz cürmünden dolayı ta'kîb olunmakta bulunan bir Fransızın arkasından jandarma neferâtından dört nefer bi'd-duhûl mücrimi ahz ve girift ettiklerinden dolayı azîm bir münâza'a-yı düveliyye tahaddüs etmiş ve dokuz on gün [18]şiddetli muhâberât vukû'undan sonra Fransa hükûmeti tarafından Avusturya hükûmetine tarziye verilmiştir.

Sefârete mensûb olanlardan bir mücrim, mahalle zâbitası tarafından sokakta tutulup sefârete teslim edildiği hâlde hukûk-ı düvel ihlâl olunmuş addedilmez.

Şâyân-ı kayd-ı vuku'âtta olarak Paris'te bir fi'il-i katlden dolayı İngiliz sefirî sefâret adamlarından birini hükûmet-i mahalliyeye teslim etmiştir.

Sûret-i mahsûsada sefirî teslim-i mecbûriyet-i ma'neviyyesi istilzâm eden madde, mücrim olan kimsenin sefâretçe yerlilerden olarak istihdâm olunan adamlardan bulunması maddesi olarak, böyle bir hâlde sefir, mücrimin mensûb olduğu hükûmete tesliminden imtinâ' eder ise hukûk-ı düvelce mugayir-i şân ve haysiyet bir harekette bulunmuş olur.

Zâbita-i idâre ve adliye me'mûrları tarafından yolda ^[19]süferânın arabaları durdurulup mu'âyene olunmak câ'iz olamaz.

Tâ'ife-i sefâ'in ve memâlik-i ecnebîyyede bulunan kuvve-i berriyye ve bahriyye kumandanları dahi (hâric ez memleket) imtiyâzını hâ'izdirler.

(Reşalyo) ile on dördüncü Lui zamânında pâyitahtlarda dâ'imî sefârethâneler bulundurmak usûlü ta'mîn edilmiş ve masûniyet ve hâric ez memleket husûsâtı hakkında ol vakit ittihâz olunan bir tâkım kavâ'id Avrupaca cârî olan mu'âmelât-ı hazıraya esas olmuştur.

Zîrâ o zamânlara kadar sefâretler muvakkat me'mûriyetler olup zât-ı süferâ, dâ'imâ masûn bulunmuşsa da dâ'imî sefârethâneler bulunmamaktan nâşi sefârethâne hakkında iktizâ' eden masûniyet ve hâric ez memleket gibi usûle çendan ehemmiyet verilmemiştir.

Journal du droit internatioonal privé ya'nî (hukûk-ı husûsiye-i düvel jurnali) nâmıyla bir müddetten beri ^[20]neşr olunmakta olan bir gazete bu bâbda pek mükemmel malûmât-ı târihiyye vermekte olduğundan evveliyât-ı mu'âmelât-ı mebsûteye dâ'ir etrâflı malûmât almak isteyenlerin mezkûr gazetenin bir koleksiyonunu edinmeleri tavsiye olunur. Süferânın beyinlerinde cereyân eden münâsebât-ı husûsiyeleri devletlerinin münâsebât-ı dâ'imelerinin misâl-i zî-rûhu mesâbesine girerek düvel-i muhtelif tarafından bir pâyitahtta bulunan (he'yet-i süferâ) bir me'mûrîn-i düveliyeye sınıfı teşkil ederler.

Şehbenderler nasbı dahi asrımızda câri-i hukûk-ı düvel icâbınca sefâret usûlü sırasında kabûl ve tasdîk olunmuştur.

Son senelerde şehbenderhânelerin adedi sefârethânelerin adedinden ziyâde tekessür etmiş ve daha etmeye müsta'idd bulunmuştur.

Zarûret-i ticâriyeden nâşi rûb'-ı meskûnun hemen her cânibine münteşir olan şehbenderhâneler, akvâmın ^[21]hüsni-âîmîzeş ve i'tilâfını teshîl ve ma'îşet ve menfa'at-ı müşterekelerini tahkîm etmişlerdir.

Doğrudan doğruya devletlerin vekîlleri olan diplomatlar gibi şehbenderler mensûb oldukları devletlere vekâlet etmezler.

Zâhirde şehbenderler dahi süferâ gibi devletin birer Murahhas-ı resmîsi hükümünde iseler de hakîkatte şehbenderlerin vezâ'if-i me'mûreleri mukîm oldukları memlekette bulunan vatandaşlarının menâfi'ni himâyeden ve vatandaşlarının vatanlarında nâ'il oldukları hıfz-ı hukûka bulundukları memâlikte dahi mazhariyetleri esbâbını istihsâlden ibârettir.

Umûmen tâcirlerin akvâm-ı ecnebîyye ile peydâ edegeldikleri münâsebat-ı câriyeye menâfi' ve ihtiyâcât-ı ticâriye sebeb-i müstakil olduğundan, şehbenderhâneler bidâyet-i hudûslerinden beri birer ticârethâne sıfatını hâ'iz olmuştur.

Ziyâret veya müddet-i kalîle ve medîde için ikâmet ^[22]maksadıyla nâsı, şimdi memâlik-i ecnebiyeye sevk eden vesîleler; tahsîl-i ilim ve edeb ve kesb-i hüner ve ma'rifet veya tenezzüh veya müsâheret gibi esbâb-ı muhtelif olarak evâ'ilde olduğu vecihle yalnız ticâret maddesi olmadığından, şehbenderhânelerin ticârethâne hâline ihtisasları azalmıştır.

(Journal du Palais) nâm mecmu'a-i meşhûrede mütâla'a olunduğuna göre bir adam devlet-i metbû'asının ruhsatı olsun olmasın devlet-i metbû'asına ta'alluk etmeyen bir mesele için bir devlet-i ecnebîyye tarafından diğer bir devlet-i ecnebîyye nezdine ister sefâret ister şehbenderlik sıfatını hâ'iz olarak murahhas gönderilse o adamın tâbî'iyet-i asliyesine kat'â hâlel gelmeyip devletlerin kavânîn-i mahsûsasında devletin izni olmaksızın hizmet-i ecnebîyyeye gidenlerin hakk-ı tâbî'iyetten sâkit addolunmaları lâzım geleceğine dâ'ir olan ahkâmı bu hâle kâbil-i tatbik değildir.

Seyyâhlar, ecânib ile bi't-tabî' münâsebat-ı rûzmerreye ^[23]giriştiklerinden ve icâbı hâlinde himâyeye muhtâc olduklarından, tâcir olsun olmasın her seyyâh hakkında lâzıme-i mu'âvenetin îsârı husûsu şehbenderlere â'id vazîfedir.

Şehbenderlik me'mûriyetleri evâ'ilde fahrî olarak hemen tüccâr sınıfına münhasır gibi olup mu'teberân-ı tüccâr dan fahrî şehbenderler nasb edilirler idi.

Sonra mesâlih-i câriyenin tezaadı sebebiyle şehbenderlerin umûr-ı me'mûreleri tekessür ettikçe, çünkü tâcirler vazife-i resmîyelerinin bi't-tabî' ikinci dereceden îfâ edegeldiklerinden o me'mûriyetler için tüccâr dan fahrî adam nasbı gayr-i kâfi görüldü.

Zarûret veya başka güne kayd ve mecbûriyet sebebiyle me'mûriyetine ikdâm ve devâm eden me'mûrlar gibi tüccârı, mesâlih-i kesire rû'yetine icbârı mümkün olduğundan, onlara bedel muvazzaf me'mûrlar ta'yini lâzım geldi.

Taraf-ı hükûmetten mensûb olarak pâyitahtlarda ^[24]ve ticâreti kesîr olan memleketlerde muvazzaf şehbenderler bulundurulup şehbenderhâne işleri onlara görülmeye başladı.

Zuhûrât-ı âlem tenevvü' ve tekessür ettikçe ve münâsebat-ı memâlik ve büldân rehîn-i izdiyât oldukça şehbenderhânelerin dahi tekessür etmesi tabî'idir.

Uzlet ve infirâd üzere kalmak düvel-i hâzıra-i mütemeddinece mümkün ve câ'iz olmayıp hukûk-ı düvelin galebât-ı müslihânesinin biri de her memlekette ecânibin hâl ve mevki'lerini hayli ta'dil etmiştir.

Gayetle nefîs-i âsardan olarak (Ségur) nâm zâtın: (Tableau historique et politique) ya'nî (levha-i temâşâ-i târîhî ve siyâsî) ünvânlı eserinde beyân olduğu üzere "feza-yi vâsi-i arz, cümlemize bahş olunmuş bir matbah-ı nî'am ve bir mecma-i huzûz olduğundan, kürre-i arz vatan-ı umûmî ittihâz olunarak ve ecnebî

nâmıyla yekdiğere husûmet izhâr olunmak ^[25]ka'idesinden vazgeçilerek mütemedden terakkiyâta çalışılmak" kâ'idesindeki ma'fûliyet günden güne tezâhür ve tebeyyün ediyor.

Kavânîn-i mevzû'a-i düveli başka devletler tanımak şöyle dursun (Dictionnaire des chancelleries) ya'nî (kaçılaryalar kâmûsu) nâm eserde beyân olduğu üzere "Her devlet-i mütemeddinenin kuvve-i umûmiyesi diğer düvel-i mütemeddinenin kavânîni infâz için lede'l hâce istihdâm olunmak ve hâric ez memleket hakkı bir vatanda bir tâkım ecnebî memleketler vücûda getirmeyip ecnebîlere her yeri vatan etmek için hüsn-i isti'mâl edilmek usûlünün yevmen fe yevmen tevsî' ve tahkîmine çalışılır."

Seyr ve hareket veya ikâmet eden sefine tâ'ifesinden veyahud ecnebî toprağında bulunan bir fırka-i askeriyye ve me'mûresi hilâfında bir hâl ve harekette bulunan kimsenin muhâkemesi mensûb olduğu hükûmete â'idtir.

Şerâ'iti tebdîl ve iktisâb-ı tâbî'iyet her devletin ^[26]kavânîn-i dâhiliyyesiyle ta'yin olunup kâ'ideten herkes tâbî'iyet-i asliyesini terk ve tebdîl ile diğer bir devletin tâbî'iyetini iktisâb eylemekte muhayyerdir.

Sûret-i umûmiyede olarak tebdîl-i tâbî'iyetin kâffe-i düvel tarafından kabûl olunan esbâb ve vesâ'ili evvela bir memleketin ya ahden veya bey' veya sûret-i diğer ile bir devletten diğer devlete geçmesi sâniyen bir kadının teb'a-i ecnebîyyeden biriyle tezevvüc etmesi sâlisen bir kimsenin terk-i vatan ve bir memleket-i ecnebîyyeye nakl-i mesken ile o memleketin mensûb olduğu devletin tâbî'iyetini talep ve iktisâb eylemesi husûsâtından ibârettir.

Zevâbit-i umûmiye bu merkezde ise de ba'zı düvel kendi teb'asından bilâ ruhsat diğer bir devletin hıdmet-i mülkiye veya askeriyyesine dâhil olanlara tebdil-i tâbî'iyet etmiş nazarıyla baktıkları gibi, ba'zı düvel dahi teb'asından bir kadın ile tezevvüc eden erkekleri de kendi teb'asından addeyleyler.

^[27]Doğrudan doğruya bir memleketin tâbi olduğu devletin ülkesinden bi'l-ıfraz âhar bir devletin ülkesine ilhâk olunmasından gayrı ahvâlde tebdîl-i tâbî'iyet maddesi bir fi'il-i ihtiyârî olduğundan, rızası olmaksızın hiçbir kimsenin tâbî'iyet-i asliyesinden ihrâcî câ'iz değildir.

Zuhûrat-ı harbiye-i vesâ'ireden dolayı bir kıt'a-ı arazi diğer bir devletin arazisine ilhâk olduğu takdîrde dahi oradaki ahâli mutlaka tebdîl-i tâbî'iyete icbâr olunamayıp tâbî'iyet-i asliyesini muhafaza etmek arzusunda bulunanlara arâzi-i metrûkeden hicret etmek için bir mehl-i münâsib itâ olunmak beyne'd-düvel âdet olmuştur.

Umûmen tebdîl-i tâbî'iyet esbâbının bâlâda beyân olunan enva'ından beyne'd-düvel en ziyâde badi-i niza' olan ve binâen'aleyh en mühimi bulunan nev'i avdet etmemek fikri ve niyetiyle bir memlekettten diğer memlekete nakl-i mekân ile vukû' bulan tebdîl-i tâbî'iyet maddesidir. Gayetle çok ^[28]mübâhasâta sebep olan bu nev'i tebdîl-i tâbî'iyete elsine-i sâ'irede birer ism-i mahsûs verilmişse de bizde bu bâbda bir ism-i mahsûs takarrür edilmemiştir.

Fransız lisanında buna (Naturalisation) ta'bîr olunmakta olup lisanımızda (tevattun) ve (yerlileşme) gibi bir isim vaz' olunmak iktizâ' eder.

Kat'â yerlilerden farkları olmamak üzere Fransa'da, Fransa tâbî'iyetini iktisâb eden ecnebîler, yerlilerin hâ'iz oldukları kâffe-i hukûka nâ'il olurlar.

Kâffe-i hıdemât-ı devlete ve hatta meclis-i meb'ûsân ve ayân azalığına intihâb ve nasb olunmak hukûkunu bile ihrâz ederler.

Gerek avâm ve gerek lordlar kamaraları azalığına intihâb ve nasb olunmak ve sâ'ir ba'zı hukûk-ı belediyeye mazhar olmak İngiltere'de, İngiltere tâbî'iyetini ihrâz eden ecnebîler için öteden beri memnû' idiyse de şimdi ^[29]o memnû'iyet kalkıp aslen İngilizlerle sonradan İngiltere tâbî'iyetine girenler arasında fark kalmamıştır.

Sûret-i mahsûsada olarak sefirlerin ve adamlarının şahsî vergi i'tâsından ma'füvv tutulmaları bâlâda beyân olunduğu üzere her tarafça kabûl olunmuşsa da akar vergisinden ma'füvviyetleri pek çok mü'elliflerin itirâzâtını da'vet edip cihet-i nazariyece akar vergisinden ma'füvviyetleri hakkında hakikaten esbâb-ı ma'kûle yoktur.

Zarûrî olarak (sefir sıfatıyla ikâmet ettikleri hâne) ünvânı delil gösterilip sefirlerin ikâmetlerine mahsûs sefârethâne, te'âmülün galebesi âsârından olmak üzere akar vergisinden ma'füvv tutulur,

Doğrudan doğruya şahsî vergi i'tâsından ve akar vergisinden süferânın istisnası gibi gümrük resmi i'tâsından dahi ma'füvviyetleri bâlâda ifâde kılınmakla beraber bu bâbda suver-i islâhiye düşünüldüğü beyân ^[30]olunmuş olup, suver-i islâhiyeden olarak sefirlerin mahall-i me'mûriyetlerine vusûllerinde orada ikâmetleri için kendilerine ne lâzım ise hâricden getirmek üzere bir mehl ve mese-lâ üç dört ay müddet verilmek o müddetin mürûrundan sonra gümrük resmi i'tâsına mecbûriyetleri olmak sûreti ba'zı memâlikte karârgâr olmuştur.

Zuhûr edecek ihtiyâca göre gümrük resmi verilmeksizin imrâr ettirilecek eşyânın gümrük resmi bedeli olarak her sefârethâne için senevî bir kredito açılmak, ya'nî bir meblağ ta'yîn edilmek sûreti dahi ba'zı memâlikte müttehas olup bu meblağın yekûnundan ziyâde olan rûsûmun te'diyesi iktizâ' edeceği derkârdır.

Umûmen devletlerce ecânibe karşı akçe husûsunda semîhâne hareket olunmak mu'tad olmakla bu fazlanın istifâsı için ısrâr olunması hiçbir devlet tarafından ^[31]vâk' olunmayıp bu bâbda ba'zı şikâyât vukû'u açıktan açığa sûisti'mâlât tahakkuk etmesinden nâşidir.

Gazetelerde mütâla'a olunduğuna göre ba'zı hükûmât gümrük mu'âfiyyeti maddesini bütün bütün ortadan kaldırmak ve sefirlerine gümrük resmi mukâbili olarak def'aten veya senevî bir meblağ vermek sûretini terci' ve ihtiyâr etmişlerdir.

Fransa'da ziyinet, at ve arabaları ve ihtişâm hademesi üzerine vaz' olunan vergiye dâ'ir neşredilen kanûnun on yedinci maddesinde "Fransa'nın dost veya müttefiki olan akvâmın büyük sefirleri ve maslahatgüzârları ne kadar müddet ikâmet ederlerse etsinler işbû rûsûmdan müstesnâdırlar." denilmiştir.

Kâ'ide-i istisna akar vergisi için sefârethâne hâricinde ikâmet eden sefâret kâtiblerine dahi şâmil olup Fransa'da bunun hilâfında hareket etmek isteyen ba'zı me'mûrîn-i mâliye zuhûr etmesiyle Umûr-ı Hâriciyye Nezâreti'nden müzekkere-i umûmiye tasdîr olunmuş ^[32]ve bu bâbdaki te'âmül ve âdetin hüküm ve kuvveti mu'âhedâtın hüküm ve kuvveti derecesinde idiği gösterilmiştir.

Kâffe-i eshâb-ı hıref ve sanâyi'in i'tâsıyla mükellef oldukları patent rûsûmu gibi rûsûmun hıref ve sanâyi' ile iştigâl eden sefirlere ve sefir kâtiblerine şümûlû lâzım geleceği bedîhî iken onlardan bile süferâ ve kütebâ-yı ecnebîyye mazhar-ı mu'âfiyât olunurlar.

Gerek Fransa'da ve gerek Fransa kavânîn ve nizâmâtına tevfik-i kavânîn ve nizâmât eden memâlikte kapı ve pencere rûsûmu nâmıyla ebniyenin kapı ve pencerelerinden resm alınmakta olup sefârethâneler ve süferâ kâtiblerinin mahall-i ikâmetleri bu rûsûmdan dahi müstesnâdır.

Lihâza sefârethâne veya bir sefâret kâtibine kâşâne olmak üzere hânesini kira-ya veren bir adamın mâdâm ki müste'cirinden bedeli alması câ'iz değildir. Pencere ve kapı rûsûmu olarak zimmetinde olan matlûbât-ı hükûmet hat ve tenzîl olunmak iktizâ' eder.

^[33](Maurice Block) nâm müellif-i meşhûr eser-i nefisi olan (Dictionnaire de la Politique) ya'nî (Kâmûs-u Siyâsiyât) nâm kitâbta süferâ-yı ecnebîyyeye her memlekette verilen imtiyâzât-ı ekseri tahammül-fersâ olduğu insâfen beyân edilmiştir.

Neye dâ'ir olursa olsun, iki ecnebînin kendi sefâret veya konsoloshânelerinde resmen akd ettikleri mukâvele, mükâvelât-ı resmiyeden ma'dûd olup mehâkim-i mahalliye öyle ukûda mübteni olan matlûbât için verdikleri i'lâmlara (icrâ-i muvakkat) hükümünü derc ederler ise, kâ'ideten hareket etmiş olurlar.

Vukû'ât-ı garîbe-i meşhûreden olarak Venedik'te bulunan Yunan konsolosu hastalanmış olan hademesini hükûmetin hastahâne-i umûmiyesine i'zam ile meccânen müdâvât olunmak talebinde bulunmuş ve talebini nasılsa is'af ettirmiştir.

Zevâbit-i umûmiyeden olduğu üzere hıdmet-i ^[34]sefâret bir nişâne-i emniyet olduğundan, ne nâm ile olursa olsun hâ'iz-i sefâret bulunanlar esâsen müsâvi-i kadr ve i'tibârda bulunmak iktizâ' eder ise de, bâlâda imâ kılındığı üzere mukteziyât-ı dâ'iyye-i takaddüm olarak bu bâbda farklar ihdâs olunmuştur.

Taraf-ı düvelden gönderilen sefirlere verilen sıfat ve ünvanların muhtelif olması ve tefrîkte müşkilât görülmesi cihetiyle 1815 sene-i miladiyesinde akd olunan Viyana Kongresi ve sonra 1818 sene-i miladiyesinde mün'akid olan (Eks Laşapol) encümen-i düveliyyesi bu bâbda bir tâkım karar vermiştir.

Zâhiri bir ihtirâmdan ibâret olmak üzere Papa'nın gönderdiği légats ve nonce denilen sefirlerin umûm süferâyâ tekaddüm etmeleri mukarrerât-ı mezbûre icâbâtındandır.

Umûmen (légats) ve (nonce) beynindeki fark ^[35](légats) ın behemehâl kardinallik sıfatını ihrâz etmiş olması şarttır.

Gurur ve azamet eshâbından olmak (nonce) ve (légats)lar için sıfât-ı mahsûsa olarak, bunlar süferâ salonlarında patriklik azameti satarlar.

Fevkalâde ortaelçi denilen ikinci sınıf süfârâya tekaddüm etmek ve fakat onlardan addolunmak üzere Papanın (enternonce) ünvanlı sefirleri dahi vardır.

Kongrenin on birinci protokolü hükmünce hakîkaten hâ'iz-i vekâlet olmak, ya'nî hükümdârın vekili bulunmak (légats) ve (nonce) ile büyükelçilere mahsûstur.

Kâffe-i süferânın yekdiğere takaddümleri sunûf i'tibâriyle olup gönderen hükümdârların hükümdârları oldukları devletler mertebe-i şevket ve satvetçe ne kadar mütefâvit olur ise olsun sefirleri sınıf-ı süferâya göre yekdiğere takaddüm ederler.

[36]Göndermek hakkı hâ'iz olmayan zât veya he'yet sefir kabûl edemeyip, sefir kabûl etmek hakkı sefir göndermek hakkını hâ'iz olanlara münhasırdır.

Lâkin süferâ irsal ve kabûlü bir iktidârdan ibâret olup vazife olmadığından, bir hükümdâr hangi sınıftan olur ise olsun bir sefir kabûl etmeye muvâfakat için şartlar vaz' edebilir.

Mizâcına "efkârına" "etvârına" "politikasına" asıl ve nesline, velhâsıl bir hâline nazaran zâtından hoşnut olamayacağını anladığı ve ale'l-ıtlâk istemediği adamı hıdmet-i sefâretle kabûl etmemekte muhtardır.

Nice ahvâl-i garîbesi dillerde destan olan İspanya kralı (Katolik Ferdinand) Almanya imparatoru (Mâkosmiyân) tarafından kendisine gönderilen bir sefiri "Mukaddemâ o adamı istemediğini Almanya [37]imparatoruna söylemiş olmak cihetiyle" İspanya hudûdunda tevkîf ettirip Almanya'ya i'ade eyledi.

Vukû'ât-ı mümâseleye mahal kalmamak için sefir nasbından evvel istimzâc olunmak âdet olup, hatta ba'zen birkaç zâtın ismini hâvî defter irsâliyle hakk-ı intihâb, devlet-i mürselün-ileyhâya terk edilir.

Her cihetle beyinlerinde emniyet-i kâmile mevcûd olan iki hükümdârdan biri mu'ayyen bir zâtın sefâretle kendi nezdine gönderilmesini diğer hükümdâra iş'âr eder.

Lâzime-i ihtirâmları ve tarafeyn beynindeki emniyet ve i'timâdın eser-i kıymeddârı olarak bu iltimâsa hemen dâ'ima muvafakat olunur.

Doğrudan doğruya kendilerine haysiyet ve mertebeleri bir derecede olan devletlerin sefirlerinden en kademelisi kim ise onun sefiri süferâ-yı sâ'ir eye hakk-ı takaddümü vardır.

Zuhûr eden haysiyet meselelerine mu'âhedât veya [38]mer'i olan mu'âmelât ile bir çâre-i tesviye bulunmasına himmet olunur.

Umûmen bu meseleleri kat'iyen fasl ve tesviye etmek için bâlâda zikr olunan (Eks Lâşapol) Kongresinde gösterilen mesâ'i, ba'zı düvelin âdât ve mübâhâta olan meyl ve râğbetlerinden dolayı semeresiz kaldı.

Gayetle umûr-ı mu'tenâ-bahâdan addolunmakta olan bayrak selamlamak husûsunu ba'zı düvel mu'âhedât-ı mahsûsa veya mu'âmelât-ı mer'ıye ile ta'yîn etmişlerdir.

Fransız diplomatlarının vaz' edip her tarafa kabûl ettirdikleri bir kâ'ide hükümünce hükümdârlar beyninde karâbet ve müsâheret bulunması müstahak oldukları mertebe ve haysiyetçe kat'â sebeb-i ta'dilât-ı cüz'ıyye ve külliye olamaz.

Kongrenin 1815 senesi Martının 19'u târihli protokolünde "Hükümdâr hânedânları beyninde karâbet ve müsâheret bulunması diplomasi me'mûrları için fazla bir mevki' vermez." denilmiştir.

[39]Kezalik iki devlet beyninde ittifâk-ı siyasî bulunması dahi devletin süferâsının yekdiğere ve süferâ-i sâ'ireye karşı mevki'lerini hiç değıştirmez.

Gerek hükûmet-i tâbi'ler ve gerek himâye tahtında bulunan hükûmetler ve gerek bir ictimâ' aksâmından olan he'yetler devlet-i metbû'a ve hâmiyelerinin hakk-ı tasaddurlarını tasdik mecbûriyetindedirler. Mamafiht ittihâtları mahlût olan hükûmetlerin devlet-i merkeziye ile olan münâsebetlerinde tasaddur keyfiyeti devlet-i merkeziyeye â'iddir.

Muvâzene-i düvelıyye, devletlerin hiçbir gûnâ tadilat görmeksizin ile'l-ebed dâ'im kalmalarını icab etmez.

Neşv ü nemâ ve inhitât-ı nüfûz ve şevket devletlerce dâ'imıyyü'l vukû' mevâddan olup hukûk-ı düvel, hâdisâtta olan tagayyür kuvveti bi't-tabî' kabûl ve tasdik eder.

(Vusta) nâmıyla yadolunan kurûn, milel ve akvâmın birçok emâretlere münkasem olduğı bir zamân idi.

Hele o vaktin Almanyası ile İtalyası için bu hâl [40]pek musîb bir şey olarak ticâretin şimdiki ehemmiyetinden âri ve hissiyât-ı kavmiyeye za'af-târî olduğı ve ihtiyacât-ı umûmiye ve siyâsiyenin mahdûd bulunduğı ve bir gûnâ tehlike-i hâriciyyenin bu küçük emâretleri tehdît etmediğı müddetçe kâbil-i tahammül hâllerden idi.

Lâzıme-i asr ve zamân olarak bugünkü günde bu husûsâtın cümlesi tebeddül edip küçük hükûmetlerin pek çoğı târumâr oldu.

Yerlerine kavmiyet-i vâhideyi hâvi büyük büyük devletler gelerek, binâen'aleyh eskiden olduğı gibi adım başında süferâya rast gelinmeye bedel sefirlerin adedi günden güne eksiliyor.

Zuhûr-ı müşkülâta mebnî iki devlet arasında muvakkaten ta'dil-i münâsebat olunması ve tarafeynden birinin mülkünde neticesi ne olacağı henüz ma'lûm olmayan bir hâsse ve hastalık sebebiyle müddet-i medide başka memlekette kalınıp mahall-i me'mûriyetine geline memesi ve sâ'ir mevânî-i [41]zâtiyyeden nâşi îfâ-yı vazîfenin ta'azzürü gibi ahvâlde bir sefirin me'mûriyetini dûcâr-ı şek ve keman ve i'timâdnâmesinin hükmü müştebihün-flh olabilir.

Umûmen dâ'imî bir sefirin me'mûriyeti devletinden avdet emri aldığı anda kendisince hitâm bulmuş olarak, sefirin avdeti hakkındaki nâmenin tahrîrâtın

nezdinde bulunduğu devlete tebliğ edildiği anda i'timâdnâmenin hükmü münfe-sih olur.

Gazetelerde mütâla'a olunduğuna göre Londra'da bulunan Amerika sefirinin avdeti hakkındaki tahrîrât İngiltere Umûr-ı Hâriciyyesi Nezâreti'ne 1887 senesi kanûn-ı sânisinin sekizinci günü akşamı tebliğ olunduğu hâlde dokuzuncu günü Pazar olmak mülâbesesiyle bir davette İngiltere Umûr-ı Hâriciyye Nâzırı sefir-i müşârün-ileyhe ba'zı ifâdât-ı mahremânede bulunmuş olduğundan Amerika Devleti bihakkın protesto etmiştir. Fransa'nın bir iki sene akdem Almanya'da bulunan ^[42]bir sefiri dahi avdet-i emr aldığıının ertesi günü bir ictimâ'-i süferâda bulunmuş olmaktan dolayı mes'ûl tutulmuştur.

Konsoloslar, ya'nî şebhenderler hakkında bâlâda beyân olunduğu üzere her memlekette cârî ba'zı kavâ'id-i umûmiye mevcûd ise de memâlik-i Osmâniye'de bulunan teb'a-i ecnebîyyeye uhûd-ı atîka ile i'tâ olunan bir tâkım imtiyâzâtın neticesi olmak üzere bizdeki konsolosların memâlik-i sâ'iredeki şebhenderlerin imtiyâzâtından ziyâde imtiyâzları vardır.

Kâffe-i imtiyâzâtın ehemmi konsolosların hâkim sıfatını hâ'iz olmaları ve o sıfata vatandaşları beyinde tekevvün eden de'âviyi rû'yete me'mûr bulunmaları maddesidir.

Gerek zâtlarına ve gerek ma'iyetlerindeki tercümanlara uhûd-ı atîka hük-münce verilen imtiyâzlar bizim memâlikte konsoloshâneleri kâffe-i memâlik-i mütemeddinedeki konsoloshânelerin gayrı bir hâle vaz' etmiş ve ez cümle 1086 sene-i ^[43]hicriyesinde İngiltere Devleti'ne verilen ahidnâmede "İngiltere elçileri tâcirleri himâye olunmak için memâlik-i mahrûsede nasb ve ta'yîn eyledikleri konsolosu asla hapis olunmayıp ve evleri mühürlenmeyip kendilerini aramayalar ve ref' olunmaya ve her ne ma'kûle da'vâları olur ise südde-i sa'adette arz olunup İngiltere elçileri cevâbın vereler." fıkrası münderic bulunmuştur.

Lâkin konsolosların bir da'vâları zuhûr ettikde mehâkim-i Osmâniye'ye tâbi olmaları ve binâen'aleyh bir konsolos bir cürümden dolayı maznûn-ı aleyh olduğu takdîrde tahkîkât-ı evvelîye ve istintâkiyye işinin â'id olduğu me'mûrîn-i adliye tarafından icrâ olunup yalnız muhâkemenin Dersaadet mahâkimine havâle olunması lâzım gelir.

Me'âl-i fıkra bu merkezde olduğu hâlde 1084 târihinde Fransa devletine i'tâ olunan ahidnâmede münderic şu "Frañceluların konsoloslarıyla da'vâsı ^[44]olanların husûsu Âsitâne-i saadetimde istimâ' oluna" fıkrasıyla dahi mü'eyyeddır.

Ne ise şu hâlde Devlet-i Osmâniye memâlikinde bulunan konsoloslar teb'a-i Osmâniye ile bir da'vâları olduğu hâlde hâric ez memleket imtiyâzından tamamen müstefid olamayıp yalnız bu husûsca bizdeki konsolosların mevki'-i ma'neviyyeleri Prusya memâlikinde bulunan konsolosların mevki'lerinden dûn olduğu anlaşılıyor.

Verilen imtiyâzât-ı ahdiye meyânında: “Elçiler hıdmetlerinde olan tercümanları olageldiği üzere harâcdan ve kassabiyeden ve sâ’ir tekâlif-i örfiyeden mu’âf olalar. Elçileri hıdmetinde olan tercümanların Françelulara inâyet olunan mu’âfiyyet onların hakkında dahi mukarrer ola.” fıkrasında münderic imtiyâzlar dahi hayli ağır şeyler olduğu muhtâc-ı îzâh değildir.

Hele bir tâkım konsoloslar tarafından mücerred teb’a-ı ecnebîyyenin hâ’iz oldukları mu’âfiyyâta nâ’il edilmek maksadıyla teb’a’-i ^[45]Osmâniye’den birçok eşhâs tercüman ta’yîn olunmak ve tercüman ünvânıyla kendilerine â’id mu’âfiyyât ve vârislerine dahi intikâl ettirilmek gibi bir tâkım sûist’imâl nâ-kâbil-i tahammül hale gelmiştir.

Lâzime-i maslahat olarak bu suisti’ mâlâtın önünü almak için mu’ahharan bir nizâm-nâme neşredilmiştir.

Yine İngiltere Devleti’ne verilen ahidnâmede “İngiltere tercümanlarından biri (mürd) oldukta İngiltere’den gelmiş ise metrukâtını elçileri veya konsolosları kabz edip bu cânibte olup vârisi var ise vârisine verilip yoksa beytû’lmâlcılar kabz eyleyeller.” fıkrası dahi münderictir.

Umûmen konsolosluğun târih-i ihdâsı pek eski olup ticâret ve seyâhate â’id mesâlih-in tesviyesi için öteden beri İtalya ve İspanya’da mahsûs hâkimler nasb olunur idi.

(Guvi) nâm Kudüs Kralı miladın bin yüz ^[46]doksan senesinde ‘sirkat’ ‘katl’ ‘hıyânet’ ‘kalbzenlik’ adam kaçırmak maddeleri müstesnâ olmak üzere Marsilya tüccârına mülkünde kendileri ile ecânib arasında tahaddüs eden münâza’âtı fasla me’mûr konsoloslar ta’yîn etmeye me’zûniyet vermiş idi.

On üçüncü asırda Avrupa devletlerinden bir tâkımı konsolos nasb edebilmek hakkını yekdiğerine vermeye başlamakla bu usûl ve âdet on altıncı asırda umûmen mer’i oldu.

Kâffe-i memâlik-i mütemeddinede konsoloslar (general konsolosu) ve (birinci ve ikinci sınıf konsolosu) i’tibârıyla üç sınıfa münkasemdir.

Gerek bizde ve gerek memâlik-i mütemeddine-i sâ’ir ede (general konsoloslar) mukîm oldukları havza-i memlekette bulunan konsoslara, dâ’ire-i ta’lîmâtları dâhilinde olarak nezâret ve onları idâre ederler. Lâkin konsosluk vezâ’ifi bu üç sınıf konsolosa münhasır olmayıp (konsolos vekîlleri) ^[47] ve (konsolos mülâzımları) ünvânlı me’mûrlar dahi o vezâ’ifi ifâ eylerler.

Mükâvelât muharrirlerinin vazîfelerini memâlik-i ecnebîyyede konsoloslar veya vekîlleri ifâ edip kendi vatandaşlarına müte’allik sicillâtı tutarlar.

Nice ahvâlde konsoloslar veya vekîlleri vatandaşları arasında veya vatandaşlarıyla bulundukları memleket ahâlisi beyninde mütehaddis da’valar için hâkim nasb olunurlar.

Vatanlarının ya’nî metbû’ları olan devlet memâlikinin dâ’ire-i me’mûriyetleri dâhilinde bulunan limanlardaki sefâ’in-i ticâriyesi hakkında zâbıta hukûkunu icrâ ile mükelleftirler.

Herhâlde liman zâbitasıyla mükellef me'mûrîn-i mahalliye'nin hukûkuna ri'âyet etmekle mecbûr olup ri'âyetsizlik edemezler.

Lâzime-i maslahat olarak devletleri sancâğının dâ'ima bir sûret-i meşrû'a ve muntazamada isti'mâl olunmasına dikkat etmek konsolosların müterettib zimmetleridir. ^[48]Yine konsoloslara â'id vezâ'if-i mühimmeden olmak üzere devlet-i metbû'ları teb'asından me'mûrîn-i mahalliye tarafından tevkîf olunanlar için konsolos veya vekilleri hüsn-i tavassut etmelidirler.

Gazetelerde mütâlâ'a olunduğuna göre Belçika'da Fransa sefârethânesi kâtiblerinden birinin istîcâr ettiği hâneye dâ'ir yayılan icâr mukâvelenâmesine nizâmen mu'ayyen olan pul yapıştırılmamış ve hâne sahibinin bir diğeriyle olan bir da'vasından dolayı mukâvelenâme huzûr-ı mahkemede ibrâz olunmak iktizâ' etmiş olduğundan mahkeme ceza-ı nakdî ile beraber pul resminin istîfâsına karar verilip bunun üzerine ise diploması zeminlerine düşerek sefârethânelerin ve sefârethâne ketebesini meskenlerinin icâr ve istîcâr mukâvelenâmelerine pul yapıştırılmamak iktizâ' edeceği devletçe resmen tekarrür etmeğin mahkeme-i istinaf bu karar-ı resmîye istinâden hükm-i ibtidâ'îyi fesh etmiştir.

^[49]Fransa ile İtalya beyninde 1861 senesinde akd olunan mu'âhede icâbınca tarafeyn memâlikinde tarafeyn için sefârethâne olmak veya sefirin veya sefâret kâtiblerinin meskenleri bulunmak üzere bey' olunan akarâtın harâc-ı ferağ ve intikâlleri ma'fûvvdür.

Kavâ'id-i umûmiyeden olarak sefirlerin veya kâtiblerinin mesken-i resmîleri hâricindeki kasr ve darphâne gibi tenezzüh mahalleri ve çiftlik ve fabrika gibi irâd menba'ları hem icâr ve istîcâr rûsûmuna ve hem de harc-ı ferağ ve intikâle tabi olmak lâzım geliyor.

Kâffe-i düvel-i mütemeddinece düvel-i sâ'irenin umûr-ı dâhiliyyesine müdahale kâ'idesi ilga olmuş olduğundan ve beyne'd-düvel muhtâc-ı müzâkerât olan umûr-ı azîme hükümdârân ve serâmedân-ı zamân beyninde tezekkür kılındığından, büyük büyük süferâ bulundurmak kâ'idisinin aleyhinde bulunanlar çoğalıyor.

Gerek sefârethânelerde ve gerek kaçırlaralarda hıfz-ı evrâk maddesi gâyetle mühim mevâddan olup oralarda ^[50]müte'allik evrâkın sûretleri verilmek siyâsî veya adlî mukarrerâtı resmîye ile mümkün olur.

Londra'da bulunan Amerika sefârethânesi me'mûrlarından biri İngiltere Nezâret-i Hâriciyyesi me'mûrlarından birine bir telgrafın sûretini vermiş olduğundan dört sene müddetle kürek cezasıyla mahkûm-ı âleyh olmuştur.

Muharrerât-ı süferânın dahi kemâl-i itina ile kaleme alınması levâzım-ı maslahattan olup sefirlerden devlet-i metbû'ları Hâriciyye Nezâretî'ne irsâl kılınan muharrerâtın nesh-i mübeyyizeleri kenarlarına şerh ile hülâsa-i münderecât tahrîr edilmek Fransa diploması me'mûrlarınca müttehiz ve ekser düvele mu'ammem kavâ'id-i mahsûsadandır.

Ne kadar masârif-i sefâret vuku' bulmuş ise cümlesi (Bordereau) denilen defâtir-i müfreze-i mahsûsaya kayd edilip Nezâret-i Hâriciyye'ye gönderilmek ve kañçılaryalardan dahi mesârif bordroları sefâretlere irsâl kılınmak âdettir.

[51]Vukû' bulan emânet teslimâtının bordrolarını dahi konsoloslar kemâl-i itinâ ile sefârete i'tâ ve hüsn-i muhâfaza-i eşyâya itinâ eylemelilerdir.

Her ne zamân bir konsolos veya kañçılary me'mûru muvakkaten mahall-i me'mûriyetinden şahsî bir iş için münfekk olacak olur ise (congé) denilen izn-i mahsûsu istihsâle mecbûrdur.

Lâzime-i maslahat olarak sefirlere zîr-i nezâretlerde olan general konsolosları-na ve âdî konsoloslara ve hatta şakird-i me'mûriyet sıfatıyla konsolosluk sıfatında bulunan me'mûrlara izin verilmek iktidârı verilmemiş ve izin verilmek iktidârı her yerde Umûr-ı Hâriciyye Nezâreti'ne hasrolunmuştur.

Yanlarında bulunan tercümanlara ve kañçılary me'mûrlarına izn-i azîmet vermek me'zuniyeti konsoloslara itâ kılınmış ve fakat derhal Nezâret-i Hâriciyye'ye iş'ârı keyfiyetle [52]ol bâbda her gûna mes 'ûliyyeti deruhde etmek şartı ilâve edilmiştir.

Fransa'da ve Fransa'ya tevfik-ı kavânîn ve nizâmât eden memâlikte bir ecnebî sefârethânesinde veya şehbenderhânesinde akd olunan bir mukâvele memâlik-i ecnebiyyede akd olunmuş bir mukâbele demek olmağla pul resmine tâbi değilse de mukâvele-i mezbûrenin Fransa dâhilinde infâz-ı hükmü matlûb olduğu hâlde pul yapıştırmak iktizâ' eder.

Kañçılary rûsûmu gibi devlet-i ecnebîye hesâbına olarak ahz ve kabz olunan mebâliğ ister yerli tarafından, ister ecnebî tarafından te'diye olunsun makbûz senedine pul yapıştırılmaz.

Kimin yedinde bulunur ise bulunsun bunların mehâkim-i mahalliye irâ'esi ve sened-i ihticâc ittihâzı gibi hâlâtta pul yapıştırılmak lâzım gelir.

[53]Gerek bânkalar evrâkı ve gerek hisse senedât ve tahvîlâtı üzerinden devletçe bir resm istîfâ olunmak takarrür ettirdiği hâlde evrâk ve senedât ve tahvilât-ı mezbûreyi hâsıl olan süferâ-i ecnebîye dahi resmi ifâya mecbûrdur.

Lâkin bir kañçılaryanın mesârif cetvelini hâvî olarak devlet-i metbû'asına gönderdiği veya göndermek üzere tehiyye ettirdiği defâtir her ne sebebe mebni olur ise olsun mahâkim ve devâ'ir-i mahalliyeye ibrâz ve irâ'e olundukta onları pul resmine tâbi' etmek câ'iz olamayacağı mukarrerât-ı müessese-i adliyedendir.

Memâlik-i ecnebîye limanlarına vürûd eden sefâ'in-i ticârîye kaptanları târih-i vürûdlarını ve târih-i azîmetlerini ihrâc ve idhâl ettirdikleri eşyâyı musaddak olarak devlet-i metbû'ları şehbenderlerinden bir şehâdetnâme istihsâline mecbûrdurlar.

Nakl ettiği eşyânın hesâbını sefine sahiplerine [54]veya vekîllerine gönderip göndermediği kaptandan bi't-tahkîk kayd ve zabt etmek dahi konsolosun cümle vezâ'ifindendir.

Vürûd eden bir sefine-i ticârîye kaptanının evrâk ve ma'lûmât-ı lâzıme-yi tebliğ ve i'tâ etmesi üzerine yirmi dört saat zarfında şehbender sefinenin avdet etmesine muktezî evrâkı tanzîm ve i'tâ etmeğe mecbûr ve aksi hâlden mes'ûldur.

Her hâlde kâğıtlarını evvel teslîm eden kaptanın diğerleri üzerine hakk-ı rûchânı olduğundan, bu hak sahibinin tercihinden dolayı yirmi dört saatten ziyâde tevakkuf-ı sefineye sebep olan şehbender mes'ûl değildir.

Lâzime-i maslahat olarak şehbender, vürûd eden sefine-i ticârîye derûnunda mensûb olduğu memlekette sigorta edilmiş eşyâ bulunup bulunmadığını tahkîk ve var ise bir deftere kayd ve terkîm eder. Yine şehbenderlerin vezâ'if-i ^[55]mühimmesinden olarak havza-i me'mûriyetleri dâhilindeki limanlardan birinde mensûb oldukları memleketin sefâ'ininden biri lenger-endaz olduğu hâlde hastalık veya sâ'ir bir sebepten dolayı tehlikeli bulunan bir mahalle azîmet etmek üzere olduğunu istima' eder ise derhal kaptanı nezdlerine celb ile ihtâr-ı hatar ve müm-kün ise irâ'e-i mersâ-yı diğer etmeleri mukteziyât-ı umûrdandır.

Kavâ'id-i hukûk-ı düvel hilâfında olarak bir devlet diğer devletlere karşı müte'ahhid vezâ'ifi îfâda kusûr edecek olsa derhal (corps diplomatique) ya'nî he'yet-i süferâyı vadi-i ta'rîzde hâzır bulup hiçbir devlet dahi âlem-i medeniyetin nidâ-yı i'tirâzını bî-mehâbâ-gûş-i i'tibârdan dûr edecek derecede kuvvet ve satvete mâlik olmadığından, hukûk-ı düvel nâmına edilecek vesâyât-ı şedîdeyi isgâ etmemek mümkün olamaz.

Kâffe-i memâlik-i mütemeddineye diplomasi me'mûriyet-i dâ'imeleri ^[56]münteşir oldukça revâbıt ve münâsebât-i düveliyye kuvvet bulmakta ve hüsn-i intizâm-ı âlem ile beraber emniyet-i düveliyye dahi neşv ü nemâ bulup ittihâd-ı efkâr ve âmâl nokta-i maksûdesine takarrub edilmektedir.

Gerek küllî ve gerek cüz'î olsun bir devletin sâ'irlere tefevvuk-ı fevkalâdesi diğerlerinin emniyet ve hürriyetlerini tahdîd ve binâen'aleyh muvâzene-i düveliyyeyi ihlâl edebilir.

Binâen'aleyh işbû tefevvukun hasr ve nakîdi maksadıyla düvel-i sâ'irenin müsâhemeten mukâvemetleri mücâz olur.

Meselâ bir devletin kuvve-i bahriyyesi hürriyet-i bahriyyeye tehlike verecek sûrette terakkî ettiği takdîrde diğer düvel-i bahriyye bi'l-ittifâk onun taklîl-i kuvve-i bahriyyesi için çalışırlar

Nitekim İngiltere Devleti'nin bahr üzerine olan tahakkümüne karşı bî-taraf düvel-i bahriyye mu'âhedât ahd etmişler idi.

Vaktiyle (İttifâk-ı mukaddes) ünvânlı bir ittifâk akd ^[57]olunup hukûk-ı düvele din-i İsevî ittihâz olunmak istenmişse de ittifâk-ı mezbûr mazhar-ı makbûliyyet-i âmme olamamış ve şimdi hükümsüz kalmıştır.

He'yet-i ictimâ'iyeye-i akvâmdan İsevî olmayanları ihrâc ve binâen'aleyh hukûk-ı düvelin hükmünü taksîr etmeye sa'y için edilen bu ittifâk, hukûk-ı düvel kavâ'id-i esasiye-i hâzırasına bi'l-küllîye mugâyir ve mübâyin addolunur.

Latin hükûmetleri Cermanya hükûmetleri adedine nisbeten dün oldukları ci-
hetle mukaddemâ (idâre-i hamse-i düveliyye) ünvanı tahtında teşkîl olunmuş olan
he'yet-i düveliyye dahi bir idâre-i mükemmele haline gelemeyip hükûmden sakıt
oldu.

Yeni hukûk-ı düvel devletlerin, muhâfaza-i istiklâliyle beraber siyâsiyâtı mah-
keme-i efkâr-ı umûmiyeye havale yolunu tutmuştur.

[58] **Mebhas-ı Sâni**

Fıkra-ı Letâ'if

Küberâ meyânında (anti ambassadeur) nâmıyla yâd olunan ve haşmetli İngil-
tere Kraliçesi hazretlerinin zevcleri olup 1861 sene-i miladiyesinde vefât eden
meşhûr Prens (Alber) bir ziyâfet-i resmiye veya encümen-i şebânede süferâ ile
lakırdı etmeyi hiç sevmemişinden, bir gün Rusya sefiri bir baloda müşârün-
ileyhten bu tevahhuşun sebebini sordukda: Müşârün-ileyh (İstintâk olunmağı hiç
sevmem de onun için) demiştir.

Londra gazetelerinden biri Avusturya veliahdı Arşidük (Rodolf) in intihârını
siyasî bir sebebe isnâd edencesine bir makâle-i garîbe yazdığından,^[59] Londra'da
bulunan Avusturya sefâreti başkâtibi mezkûr gazeteye gönderdiği tekzîbnâmede
“Siyâsiyâtın ordularıyla, donanmalarıyla, entrikalarıyla zebûn edemediği pençe-i
sahtegîr-i aşkbâzî müşârün-ileyhi âhirete götürmüştür.” ibâresini tahrîr etmiştir.

(Mariette Alboni) Mayitta Alberni nâmında meşhûre bir İtalyan muğniyesi
hüsn-i avaz ile âleme velvele-i saz olduğu hâlde komedyâ oyunlarında biraz
mahâretsiz ve fâci'alarda biraz soğuk bulunduğu beyânıyla bir gazetede mu'âheze
olunduğu ve kendisinin süferâ ile münâsebeti bulunduğu dahi habîsâne imâ kı-
ldığını görmekle gazeteye bir tezkere gönderip “Komedyalarda mahâretsiz ve
fâci'alarda soğuk olan bir aktris dâ'ima en ziyâde maharetleri komedyalarda ve en
ziyâde germ-i himmetleri faci'alarda olduğu derkâr olan süferâ tarafından nasıl
makbûliyet ve takdîr kazanır?”^[60] dediğinden gazete muharriri tezkerenin zîrine
“Diplomasi mahareti hüsn-i tenâkuzdadır.” cevâbını tahrîr eylemiştir.

(Neuman) Ne'umân nâmında bir zât Prens Meternik zamânında Dersâdet'te
Avusturya sefiri sıfatıyla i'zâm olunup, bu zât iş'âr ile ziyâde teveggul ettiğinden
süferâdan biri müşârün-ileyhden diplomasi meşâgili arasında eş'âr ile iştigâle
nasıl vakit bulduğunu sordukda “Vâkı'a sonları dâ'ima uygunsuz gelen diplomasi
işleri sonları uygun ve mukaffa iş'âr tanzîminden beni alıkoymalıydı ama nasılsa
ülfet-i sîse mâni-i terk oluyor.” Cevâb-ı latîfini alarak, keyfiyeti bir mecmû'a-ı
letâ'ife yazmıştır.

Viyana sefiri Arif Efendi merhûma Viyana'da “Müslümanlar arasında düello
vukû'âtı olmamasının sebebi^[61] nedir?” denildikte merhûm-ı müşârün-ileyh “Ka-

dınlarımızın mestûre olmalarındandır.” demiş ve işbû cevâb pek ziyâde şöhret kazanmıştır.

Her zamân genç kızlar vukû’âtıyla sergüzeştlere dûcâr olan ve nice mahallerde Fransa sefirleri hıdmetlerinde bulunan (Duc de Bassona) Dük Dö Basanu nâm zât Brüksel’de sefir iken tahaddüs eden bir ihtilâf-ı süferâda (hukûk-ı umûmiye-i düvel) nokta-i nazarından muhâkemâta giriştikte, rüfekâsından biri “Siz hukûk-ı husûsiye-i düvel ile ve âle’l-husûs devletlerin izdivâc kanûnları arasındaki ihtilâfâtı tetkik ile ziyâde müşteğil olduğunuzdan (hukûk-ı umûmiye-i düvel) mesâ’ili size biraz bîgânedir.” latifesiyle müşârün-ileyhi sıkılmıştır.

(La chamre rouge) ya’nî (kırmızı kamâra) nâmıyla bir eser-i siyasî neşr eden (Comtesse de Bassanville) ^[62]nâmında bir sâhibe-i meşhûre kamarâda ya’nî meclis-i meb’ûsânda kırmızı cumhuriyet taraftarları nâmıyla be-nâm olan efkâr-ı mefruta eshâbının galebesi şâyân-ı esef olduğu ve âle’l-husûs süferâ localarında bulunan diploması me’mûrlarına karşı Fransa için ayıp ettiğini yazdığından, efkâr-ı mefruta fırkasına mensûb bir gazete muharriri mûmâ-ileyhin sefâretlerle olan münâsebetini ve Papazlık taraftarlığını îmâ’en “Mâdâm hazretleri sinn-i visâl ve zevâl-i cemâl sebebiyle süferâyı karanlık kamarâda görmek istiyorlar.” demiş ve seyyâhe-i câme-i ruhbandan dolayı mezmûnu pek parlak düşmüştür.

Londra’da meşâhir-i umûr-ı âşinâyânından ve Parlamento’da ilm-i servet ve umûr-ı mâliye husûsâtında en çok teklîfât ve i’tirazâtta bulunan a’zâdan (Alcock) nâm zât müstehlekât rûsûmunun ziyâdesiyle tenzîlini ve mesârıf-ı devletin dahi o nisbette taklîlini teklîf eyleyip o ^[63]esnâda Başvekîl ve Umûr-ı Hâriciyye Nâzırı bulunan meşhûr Velington (Wellington) nam zât me’mûrlar ma’âşâtından tenzîlât vukû’u me’kûlât ve meşrûbât fiyâtının müstehlekât rûsûmundan edilecek tenzîlâtta dolaylı bî’t-tabî’ tenzîli sebebiyle câ’iz ise de, memâlik-i ecnebiyede bulunan süferâ ma’âşâtının tenzîli halinde gerek süferâ ve gerek sefâret ketebesini müstehlekât rûsûmunun tenzîlinden istifâde etmemek üzere tenzîl-i ma’âşa dûcâr ve binâen’aleyh mağdûriyete giriftâr olacakları beyânıyla tenzîl-i ma’âşâtta sefârethânelerin müstesnâ tutulmasını teklîf etmeğin (Alcock) “İstanbul’da me’kûlât ve meşrûbât İngiltere’ye nisbeten gâyetle ucuz olduğu hâlde İstanbul süferâsına süferâ-yı sâ’ire gibi maâş verildiğinden edilecek tenzîl süferâ için hükümsüz olup Londra’dan ziyâde pahâlîlik olan mahallerdeki sefârethâneler için ise tenzîl-i ma’âştan başka ma’âşın bir mikdârı İngiltere’den ^[64]gönderilmek üzere ta’yînâta tebdil olunur ise müvâzene-i tâtimme hâsıl olur.” diye mukâbeleda bulunmuştur.

Meşhûr İngiliz diplomatı (Sir Ruthenford) vaktiyle cerrahlık fenninde mâhir ve o hırfetle meşgul olduğu hâlde mu’ahharan diploması silkine dâhil olmuş olmağın tebdîl-i mesleğin sebebi sorulduk da “Bu meslekte daha az yaralar kesmek ve daha az can yakmakla daha çok temettu’ var zan ettim. Öyle değilmiş” cevabını vermiştir.

(Vie politique et religieuse du prince de Talley) ya'nî (Prens Talleyran'ın Ter-cüme-i Ahvâl-i Siyâsiyye ve Dîniyyesi) nâmıyla bir eser neşreden üdebâdan (Bastide) Bastid nâm zâta süferâdan birisi hakâyık-cûluk ve hakâyık-gûluk mes-lek-i edîbiniz olduğu ve Prens Talleyran (müstehzi) (nîfâkkâr) (vesvesesi gâlib) (her gûnâ alâka-i ^[65]vefakârîden ârî) bir zât bulunduğu hâlde müşârün-ileyhin ter-cüme-i hâlinde bu ahlâkına dâ'ir bir işâret ve îma bulundurmamanız mugâyir-i meslek-i bî-tarafî değil mi? demekle edîb-i mûmâ-ileyh ise "Dediğiniz ahlâkın kâffesini câmi' olarak (Prens Talleyran'ın diplomatlık hasîse-i mâder-zâdi idi) de-miştim bundan ziyâde bu bâbda bir şey demeye hâcet yok." cevabını vermiştir.

Nev York şehrinde tiyatro oyunculuğuyla meşhûr olmuş 'an-asıl Afrika urbanından bulunmuş olan (Aldridge) nâm zenci bâdiye-i bîmâlikten gelip de gerek Amerika'nın ve gerek Avrupa'nın tiyatrolarından mazhar-ı takdîrât olmak gibi harikulâde bir hâl göstermiş olduğundan bir gece (Varsail) tiyatrosunda kendi menfa'atine olarak icrâ olunan bir oyunda med'ûvları i'zâzen locaları dolaşır iken süferâ locasına dahi girmiş ve Rusya ^[66]sefîri kendisini taltîfen "Siz eğer diplomasi mesleğine girmiş olsa imişsiniz, inkılâplar görecektir imişsiniz." demekle zenci "Bir şeyin hakîkati dururken taklîdine sâlik olmak indimde münâsebetlik olup, dip-lomasi encümenleri tiyatro sahnelerinin taklîdidir." cevabını bil-i'tâ locadan çıkmıştır.

Viyana Kongresinde Prens (Metternik) yirmi dört saat uykusuz kaldığından artık müzakereyi kesmek maksadıyla "Halkın hâb-ı gafletinden istifâde için terk-i hâb ve rahat bu kadar olabilir, haydi yatalım!" diye bağırmıştır.

Her zamân beyhûde işlerle Bâb-ı âlî'yi tasdi'adan hâli olmayan Mösyö (Dolaport) nâm Fransız tercümanı hakkında Fuad Paşa merhûm şu beyti yapmış-tır:

^[67]"Kapı kâpı olalı görmedi böyle Dolaport
İş eder kendisine bulsa bir eski pasaport"

(Dela Porte) ismiyle Bâb-ı âlî'nin nâm-ı âlisi olan (kapı) ismi güzel bir cinâs vâki olmuştur.

Napolyon Bonapart "Adama iş aramamalı işe adam aramalı." kâ'ide-i meşhûresinin vâzı' ve nâşiri olup, fakat süferâ hakkında bu kâ'ideyi tatbîk edeme-diğini ve ekseri adama iş bulmak veyahud başından adam savmak kâbilinden olarak sefîrler nasb ettiğini def'âtle i'tirâf etmiştir.

Viyana sefîri Devletlü Sadullah Paşa Hazretleri İltisâk-ı Hutût Konferansı'nda "Pâyitaht-ı saltanat-ı seniyyenin medeniyet-i Garbiyye ile münâsebatı şimdiye kadar münâsebat-ı zihniyeden ibâret olduğu hâlde: Asr-ı ^[68]cenab-ı padişâhîde münâsebat-ı mezbûre demirden ma'mûl ve metin ve kavi hutûta rabt olunmuş-tur." kelimât-ı lafziyesini irâd buyurmuşlardır.

Hünerverân-ı mi'mârandan Fransız meşhûr (Bolileau) Üçüncü Napolyon vak-tinde imparatorun en müntehab mi'mârlarından olup imparator kendisini Pa-ris'ten salıvermemekte ve kendisi ise Avrupa'nın meşhûr ebniyesini görmek için

seyâhat arzusunda bulunmakla dâ'imâ ruhsat-ı seyâhat istediği gibi bir gün bahçede imparatora bit-tesadüf takrîr-i niyâz ettik de imparator "Sizi bâri sefir edeyim demiş ve mûmâ-ileyh iskambilden binâlar kurmak öğrenecek değilimki arzû-yı sefâret eyleyim." cevâbını vermiştir.

(La Télégraphie électrique) ya'nî elektrik ^[69]telgrafı ünvânıyla bir güzel kitâb neşreden (Bois) nâm zât Paris'te mazhar-ı mükâfât olduğu gibi Avusturya imparatoru tarafından dahi bir nişâna nâ'il olmuş ve Paris'teki Avusturya sefiri tarafından nişânın mûmâ-ileyhe irsâlini mütezammin tezkerede: "Muhâsedât-ı düveliyye ve münâfesât-ı nefsânîye ile uğraşan diplomatlar içinde uzletinizin tebbu'ât ve tahkîkât-ı ilmiye olmak arzusunda bulunmakla beraber elli seneden beri meşâgil-i siyâsiyyeden tahlîs-i girîbân edemeyen zîrde vâz'-ı imzâ mühibbiniz semere-i tettebbu'ât ve tedkikât-ı ilmiye olan böyle asâra enzâr-ı gıpta ile bakar." denilmiştir.

(Versay) şehrine, ya'nî Lehistan hükûmet-i sâbika-yı kâdimesinin merkezine seyâhat-ı meşhûresinde Rusya imparatoru sâbık müteveffâ İkinci Aleksandır, irâd eylediği nutkunun bir fıkrasında şöyle ^[70]demiştir: "Hiçbir vakitte Avrupa diplomatlarını beni sizin hayır ve menfa'atinize sâ'î adamlar zan etmeyip vatanınızı Rusya'nın bir çıbanı etmeğe mücidd adamlar bilmelisiniz. Lâf u güzâf-ı süferâ ile emniyet ve rahatınıza hâlel getirmeyiniz! Yeryüzünde gördüğümüz belâyâ-yı umûmiyenin yarısı merâkiz-i düveldeki he'yet-i süferânın eser-i amelidir diyebilirim."

Her yerde en ziyâde satranç oyunu sefârethânelerde oynanılmakta olup, bunun sebebini ba'zı zevât satranç oyununun harp taklidi olmasını zan ediyorlar ise de en büyük sebebi işsizlik güçsüzlüktür diyen çoktur.

(La Bouquetière de Florence) ya'nî Floransa Çiçekçi Kızı nâm bir eserde çiçekçi kızına şöyle dedirtiliyor: "Yeryüzünde harb ve cenk sedâları mütebeddil-i hüsn-i âhenk olsa ve sefir ve şehbenderler mu'addelât-ı ^[71]siyâsiyye ile iştigâle bedel aşk ve aşk-bâzı ile iştigâl edib kanlarla sahra ve cibâl dolacağına izhâr-ı çimzâr-ı hisseyâb-ı emtâr-ı asayiş olarak geçinilse ne güzel olur idi."

Yunanlılarla Romanyalılar da sefir yetişmediği iddi'asında bulunan bir adama ta'lil-i müdde'â etmesi teklîf olundukta "Yunanlılar inatçıdırlar inat ile diplomasi nâ-kâbil-i ictimâ'dır. Romanyalılar da bilâkis pek uysaldırlar öylelikle de diplomat gemisi yürümez." demiştir.

Yunanistan'da Fransa'nın meşhûr (Dictionnaire de la conversation) ya'nî (Kamus-u bahs ve mükâleme) nâm luğât kitâbını tercüme ettirmek için erbâb-ı şebâbdan mürekkeb bir encümen teşkiline Ma'ârif Nezâreti'nce çalıştığı hâlde erbâb-ı iktidârdan olanların işe ehemmiyet ^[72]vermemelerinden ve ehemmiyet verip de mürâca'at edenlerin erbâb-ı iktidârdan olmamalarından nâşi muvaffakiyyet hâsıl olmamakla re'is-i vükelâ Mösyö (Terükopi) ye arz-ı istikâ olunarak, müşârün-ileyh fîmâ-ba'd sefâret hidemâtının hiç birisi mezkûr kamusa cüz'i, külli mu'âvenet etmeyenlere tevcih olunmayacağını ilân eylemeyin, genç-

lerden biri müşârün-ileyhe bir tezkere yazıp “müstakbelen sefâret hıdmetinde bulunmak için kamus-ı mükâlemenin tercümesine mu’âvenet şartı vaz’ olunmak tedbîrinin mütemmimât-ı lâzımesinden olarak mevcûd süferâ için dahi şart-ı bekâ mezkûr kamusu bir kere olsun okumuş olmak maddesi ittihâz olunmak lâzım geleceği” re’yini bildirmiştir.

Yunan konsolosluğu sıfatıyla Venedik’te bulunan meşahîr-i üdebâ-yı Yunan-dan (Verotos) nâm zât dâ’ima (ma’al-i memnûniye) ta’bîrini isti’mâle almış ol-duğundan ba’zen ^[73]pek münâsebesiz mevki’lerde dahi isti’mal eylediği gibi, bir gün Venedik’te bulunan Rusya konsoloslu, birâderinin vefâtı vukû’una mebni cenaze alâyında umûmen konsolosların bulunmalarını iltimâs eylediğinden ve hâlbuki müteveffa esnâftan bir adam olup umûmen konsolosların cenazede bu- lunmaları şâyed devletlerce hoş görünmeyeceği mülâhazasıyla konsoloslar ictinâb ettiklerinden cevâb-ı red i’tâsı zebân-ı fesâhatine havâle olunan mûmâ-ileyh (Veratos) Rusya konsolosunun nezdine bi’l-azime “Biraderinizin diplomasi mesleğine kat’â münasebeti olmayıp sizin biraderiniz olması resmen diplomasi teşrifâtı icrâsına sebep-i kâfi olmadığından alâya gelemeyeceğiz! Kendiniz için olsa idi maâl-i memnûniye gelir idik demiştir.

Yapılan bir istikrâz mukâvelesi üzerine meşhûr ^[74](Fontvarado Sukunet) Ban- kası aleyhinde Bab-ı âlî tarafından Paris mahkeme-i hukûkiyesi huzûrunda ikâme olunan da’vada bizim taraftan avukat nasb olunan ve 1889 senesinde vefât eden meşhûr Mösyö (Allou) esnâ-yı da’vâda bil-münâsebe şöyle demiştir: “Ekser süferâ-yı saltanat-ı seniyye gâyetle terbiyeli ve kibar adamlar olup bir tâkım sarrâfân ve simsârların bu hâllerden bi’l-istifade onları aldatmaya kalkışmaları ve Hazine-i Osmâniye’yi ızrâr ile beraber sırası düştükçe Devlet-i Osmâniye aleyhin- de küfrân-ı ni’met izhâr etmeleri Avrupalıların şanlarına şîn verecek hâlâtandır.”.

Birinci diplomatımız olan Reşid Paşa merhûmun târih-i vefâtıdır:

“Hasta oldukda Reşid Paşa’ya

Gitmişti vüzerâ-yı devlet

^[75]Muntazırken haber-i sıhhatine

Bendegân ve uzmâ-yı devlet

Bir de geldi bu haber hâtiften

Mâte sadrû’l-vükelâ-yı devlet”

1274

Prens Bismark ma’nen her zamân tartıldığı gibi cismen dâhi her sene tartılma- yı i’tiyâd etmiş ve 1874 de yüzüçbuçuk, yetmiş altıda yüzsekizbuçuk, yetmiş yedi- de, yüzonbeş, yetmiş sekizde, yüzıyirmibirbuçuk, yetmiş dokuzda yüzıyirmiüçbuçuk, seksende yüzonyedibuçuk, seksen bir de yüzonaltı, seksen üçte yüzbir, seksen beşte yüzikibuçuk, seksen altı ile seksen yedide yüzüçbuçuk kilog- ram sıklık-i cismiyyede olduğu anlaşılmıştır.

^[76]Tüccârdan sefir intihâbı câ’iz olup olmadığı meselesi bir mecliste mevki-i bahse vaz’ olunup cevâz tarafında bulunan bir zât “Tüccâr tâkımı kesb-i menfa’at

yolunu elbette sunûf-ı sâ'ire efradına nazaran daha mükemmeli bildiklerinden onlardan istifade olunur." dedikde muhâlif re'ye bulunan birisi "Sefârette vazîfenin mühimi kesb-i menfa'at olmayıp hazm-i zarâr olduğundan ve tüccâr ise hazm-i zarârda sunûf-ı sâ'ire efradına nazaran aşağı kaldıklarından onlara tevdi-i sefâret edilemez." demiştir.

Servet-i umûmiyenin her memlekette her sene diplomasi uğruna ve diplomatlar ma'âşât ve ta'yînâtına sarf olunan kısmı bi't-tefrîk bir yere cem' olunup o sermaye ile muhtelit ve cesim, mekâtib-i leyliye ihdâs olursa hâsıl olacak uhûvvet-i umûmiye sayesinde siyasiyât-ı umûmiye ve gerek mesâlih-i muhtelita-i düveliyye sefâret ve şehbenderler ^[77]vusâtatından âzâde ve belki muhârebât gibi beliyâtan vâreste olacağı mutâlâ'ası Amerikalı muharrir-i meşhûr (Abbott) un bir risâle-i mahsûsasında mündericdir.

Cemil Paşa merhûmun ma'iyetine ta'yîn ile Paris sefâret-i seniyyesine i'zâm olunan Hoca Tahsin merhûmun me'mûriyeti hakkındaki arz tezkeresinde Fuad Paşa merhûm şu vecihle lüzûm-ı ta'yîn göstermiştir: "Hakâ'ik ve dekâ'ik-i dîniyyeyi sefâret me'mûrlarına ta'lim ile mubalât-ı dîniyye husûsunda men'i nisyân ve gaflet ve icrâ-yı va'z ve meşihat etmek için muktedir bir zât i'zâm-ı Umûr-ı Hâriciyye Nâzırı übbetli devletlü paşa hazretleri ile mevkî' tensîbde tezekkür kılındığından ...".

Servet üzerine mü'ellefât-ı kesîresi eydi-i makbûliyette dâ'ir olan meşhûr (Bastiat) Bastiyan nâm zât, bir eserinde ^[78]"Dünyâda mevcûd olan süferânın umûmen ve diplomasi me'mûrlarının mikdârına nazaran lüzûmundan ziyâde âmm-ı hey'et-i ictimâ'iyye mesâlihiyle meşgûl ve lüzûmundan ziyâde adam akvâmın terfih-i ahvâlî umûruyla mütevaggil ve lüzûmundan ziyâde adem-i menfa'at-ı şahsiyesine bedel menâfî-i umûmiyye sâ'î olduğu anlaşılıyor." demiştir.

"Cihanda diplomasi ve politika işleriyle mütevaggil olanlar kimlerdir?" diye edilen bir su'ale meşâhirden birisi "Evvelâ başka sermaye-i neşriyyâtı olmayan gazete muharrirleri, sâniyen da'vâ bulamayan avukatlar, sâlisen hastaların mazhar-ı i'timâdı olamayan tabîbler, Râbî'an ulûm ve fûnûna mütevakkıf mesleklerde sâlik olamayıp da sefâret mesleğine sâlik olanlar." cevabını vermiştir.

Çakı ile bir kitabın kenarını kesmekte olan bir ^[79]diplomat kitabın büyüklüğü cihetiyle usanıp "Şu zahmetten dahi bizi kurtaracak bir top veya tüfenk ihdâs olunmadı ki" diye nâle-zen şikâyet olmuştur.

Harp ve vega ile Fransa ülkesi payimâl-ı cüyûş-ı a'dâ olunduktan sonra avdet-i asayişle mekâtibde yine tadrîsâta başlanılıp bir imtihana da'vet olunan Aleksandır Dumazâde hukûk-ı düvelde imtihan-ı icrâ kılınmakta olduğu vakitte kapıdan içeri girince "Ay bu ders hâlâ bizde devâm edecek mi?!" su'âliyle izhâr-ı hüznün ve melâl etmiştir.

Cemil Paşa merhûm bir vilâyet veya Dersaâdet'te bir nezârete ta'yîn olunmak arzusunda iken vezâretle Paris sefîri olmuş ve Kâmil Paşa müşârün-ileyhe yevm-i tevcîhte şu beyti göndermiştir:

^[80]“Nezâret ya velâyet idi dilhâh

Sefâretle vezâret çıktı nâ-gâh”

Çalgıcılıktan nâ’il-i sefâret olmuş adamın sebab-i intihâbı Avusturya imparatorundan su’âl olundukda müşârûn-ileyh: (Pour garder L’harmonie de L’amitié entre les puissances) ya’nî “beyned-düvel muhâfaza-yı ahenk ve dâd için” demiştir.

Hakkâklıktan nâ’il-i sefâret olmuş bir zât için dahi yine müşârûn-ileyh: (afin que nos instructions soient profondément gravées dans sa mémoire) ya’nî “Ta’lîmâtımız levhâ-yı hatırasında amîkan hak olunsun için ” sebebini göstermiştir.

Hasetle meşhûr Kâni Paşa merhûm Bosna’da vâli ve pederim ^[81]Kemâl Paşa merhûm Karadağ politika komiseri olup her akşam konsoloslardan birinin hânesinde ve kâh pederin dâ’iresinde çay davetleri vukû’ bulmakta olduğu hâlde vâli paşanın kimseyi da’vet etmemekte bulunması konsolosların ta’accüb ve ta’ayyublarını mucib olmakla, peder tarafından paşaya ihtâr ve onun tarafından dahi “Çay tâkımları ısmarladım daha gelmedi.” diye herbâr i’tizâr olunmakta iken nâ-gâh Kâni Paşa vâlilikten azl olunmuş hîn-i azîmette (Elli bin gurus ma’âş-ı şehriyeden mufârakatini düşünmeksizin) pedere “Şu heriflere çay içirmeksizin gidiyorum ya.” diye izhâr-ı memnûniyet etmiştir.

Düyûn-ı Umûmiye-i Osmâniye idâresinin teşkîliyle tevhd-i düyûn ve dâyinân-ı Devlet-i Osmâniye’nin şâd ve memnûn edilmesi e’âzım-ı muvaffakiyaddan olduğu ma’lûm olup, hâlbuki dâyin (borçlu) vekîllerinin Dersââdet’teki ictimâ’ları ve Bab-ı âli ile ^[82]müzâkereleri esnâsında husûs-ı mezkûre kat’â karışılmaması ve hatta min gayr-ı resm bile ol bâbda lakırdıya girişilmemesi kâffe-i düvel tarafından Dersââdet süferâsına iş’ar ve tenbih olunmuş olmakla bu bâbtaki muvaffakiyet-i seniyye bir mahfel-i siyâsiyyede takdîr olunur iken zürefâdan birisi “Bu işin vâsıl-ı hüsn-i netice olması şüpheden beri idi zîrâ süferânın karışmaması kat’iyyen emir olunmuştu.” demiştir.

Hüdâvendigâr’da bulunan İran kâr-perdâzlarından biri üdebâdan olup yazdığı şeylerde tenasüb-i ibârâta dikkat ettiğinden, Dersââdet sefirine yazdırdığı mektûblarda elkâb olarak (Hüdâvendigâr’a...) dediği gibi ta’zîmen yapılan terâkib-i izâfiyede dahi (lütf-ı Hüdâvendigâr) (Kerem-i Hüdâvendigâr) yolunda ya’nî muzâfün ileyh (Hüdâvendigâr) tarzında ifâdelerle mührünün üstüne ^[83]vaz’ ettiği (kâr-perdâz-ı Hüdâvendigâr) ibâresi pek göz cinâslı düşürür imiş.

Devletlerin eshâm-ı umûmiyesi gavâ’il arasında tenezzül-i fiyata düşâr ve muvaffakiyât husûlünde tezâyüd-i kıyeme mazhar olmak öteden beri ma’lûm olan mevâddan olup Âli Paşa zamânındaki Girid Hâdisesi’nde bizim konsolideler birden bire tenezzül etmiş olduğu hâlde müşârûn-ileyhin Girit’e azîmeti oradaki ba’zı teşebbüsâtı üzerine yavaş yavaş terakkîye başladığından, Paris Sefiri Cemil Paşa merhûm müşârûn-ileyhe yazdığı bir arızada vâsita-i teblîğ ve i’lânı olduğu her teşebbüs-i sadâret-penahî konsolideye mucib-i terakkî olduğunu ihbâr ve

“Ol âsafın teşebbüsü öyle sedîddir
Kim her peyâmi feyizde konsolîddir.”
Beytini bilâ ihtiyâr tezkâr eylediğini iş’ar eylemiştir.

[84]Zât-ı ma’âlî-simât hazret-i padişâhîye Almanya imparatoru müteveffâ Birinci Gilyum tarafından ihdâ olunan (Agol Nevar) nişânını hâmilten Dersaâdet’e gelen he’yet-i mahsûsa-i sefâret, müteveffâ-yı müşârün-ileyhe şöyle bir telgraf çekmiştir “Rahat ve asâyiş ve mazhariyet-i hürmet ve nevâziş husûslarında sefâret-i evvelîn ve âhirîne gıpta-resân derecesinde olduğumuzu arz ile bahtiyarız.”.

Rusya sefir-i fevkalâde-i meşhûru Prens (Mençikof) cennet-mekân Abdülmecid Hân hazretlerinin huzûrlarında turuk ve me’âbir inşââtından Devlet-i Osmâniye’yi alıkoymak maksadıyla turuk ve me’âbir teksir olunduğu hâlde hücum-ı düşman teshîl olunmuş olacağı zemînlerinde idâre-i lisân etmekle fetânet-i mücesssime ıtlâkına şayân olan padişâh-ı müşârün-ileyh hazretleri “Buyurduğunuz kâ’ideye nazaran her devlet için en ma’kûl hareket Çin Devleti’ni [85]taklîd ile memleketin etrâfına birer Sûr-ı Çin çekmek maddesi olmak iktizâ’ eder.” buyurmuştur.

Züvvâre Paris sefâret-i seniyyesinde hüsn-i mu’âmele olunmadığı Bab-ı âlî’ye aks etmekle sefir bulunan ubbehettü devletlü Ahmed Vefik Paşa hazretlerine yazılan muhtıraya müşârün-ileyh şöyle cevâb yazmıştır: “Jurnalcilerden aç kalan bizim sefârete hücum etmekte olup sefâret ise imâret olmadığından yüz verilmek mümkün olamıyor.”.

Hâriciyye mektupcusu iken vefât eden Râfet Bey merhûm gerek saltanat-ı seniyyenin ve gerek düvel-i sâ’irenin birinci rütbeden nişânlarını hâ’iz olduğu hâlde öteden beri ârzû- gerdesi olan bir sefârete nâ’il olamayıp ma’raz-ı [86]te’essüfte “Bu nişânların ağırlığı beni yerimden kımıldatmıyor.” demiştir.

Dünyâda en müşkil hudmet-i sefâret olarak, Almanya ile Fransa muhârebesine netice verilmek üzere meşhûr Mösyö (Tir)in ahâli tarafından meb’ûsen sefâret-i fevkalâde ile Prens Bismark’ın nezdine azîmeti vukû’u üzerine cereyân eden müzâkerât-ı müşkilât-ayât her ne hâl ise netice-pezîr olup ma’hûd sulh mu’âhededesi imza olunca Mösyö (Tir) ağlamaya başlamış ve Prens Bismark muhârebenin vukû’una şiddetle muhâlefet eylediği ma’lûm olan Mösyö (Tir)in yüzüne dikkatle bakıp “Bu kedere en az müstahak siz olduğunuz hâlde evvel siz dûçâr oluyorsunuz.” demiştir.

[87](Jolie de la maison) ya’nî (Neşât hâne) ünvanlı bir tiyatro oyununda istihsâl-i zevk ve neşât ve def’-i gam ve keder husûsuna derece-i sa’y ve gayretini isbâten bir adam diyor ki “Sefâretlerden uzak bir mahâlde ittihâz-ı meskenle diplomasi haberleri ve diplomasi mu’âmelâtı hakkında sahifeler dolduran gazetelerin hâneme duhûlünü kat’iyyen men’ ettim. Şaryovarî Gazetesi’nin bile resimleri ve cinâsları politikaya ta’alluk eylemekle onun dahi abonmanını kestim.”.

Saffet Paşa merhûm Paris sefîrlîğine son def'a olarak ta'yîn olundukta bir mevsim-i şîtâda azîmet-i mecbûriyette olup şikâyetle şöyle bir mukaddimeyi hâvi bir şarkı tanzîm ve ba'zı ehîbbâsına irsâl etmiştir:

^[88]“Sanma Paris bir letâfettir bana

Cây-ı endûh ve şikâyettir bana

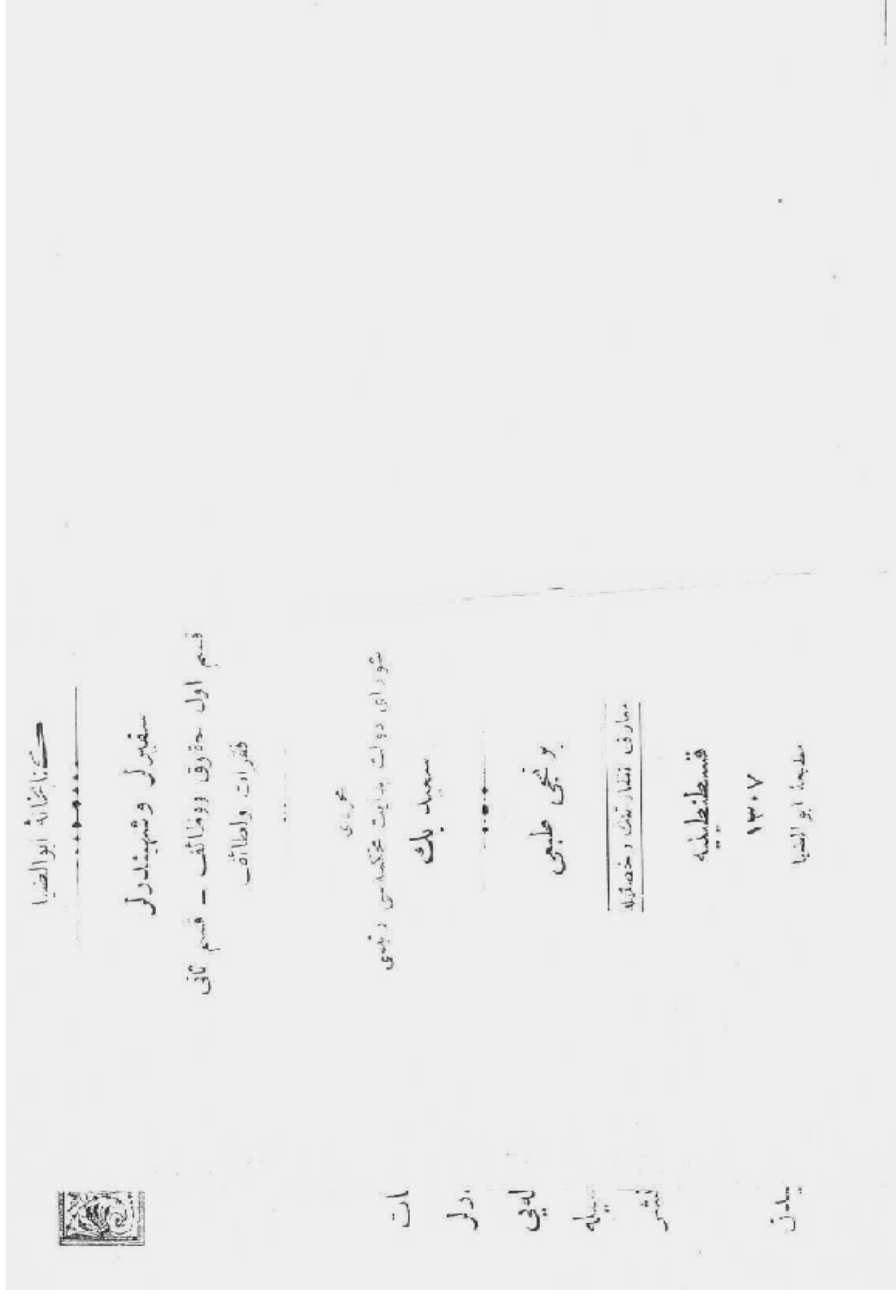
Bu azîmet bir sefâlettir bana

Son sefâret son seyâhattir bana”

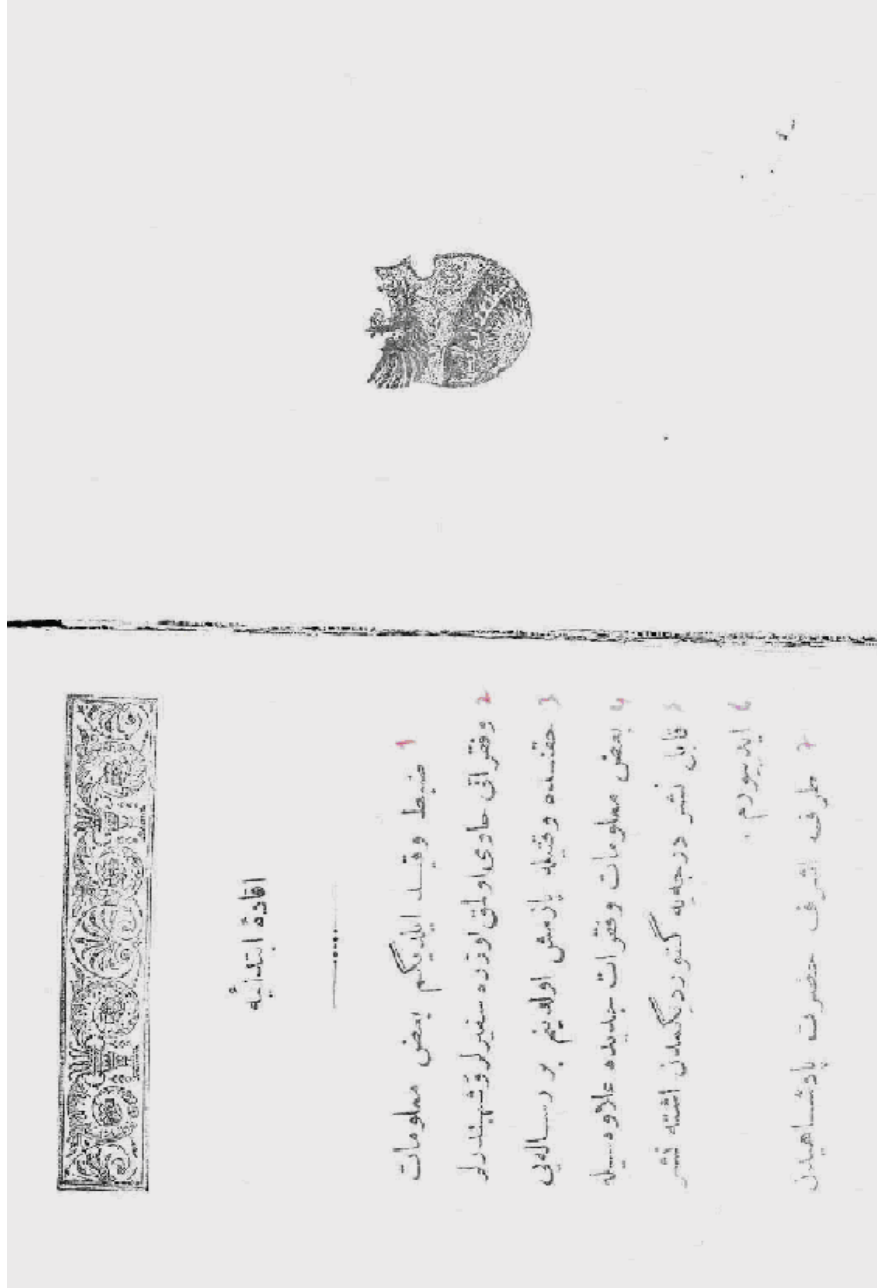
Fî'l-vâki o sefâret hem son sefâret hem son seyâhat olmuştur.

EKLER

Sefir ve Şehbenderler Adlı Kitabım Kapak Sayfası

Sefir ve Şehbenderler Adlı Kitabın İlk Sayfası